

บทที่ 4
ระบบเศรษฐกิจใน “ยุคทอง”
(คริสต์ศตวรรษที่ 17)

4.1 สินค้า

ในตอนนี จะพิจารณาสินค้าขาออกและขาเข้าของอาณาจักรล้านช้างใน “ยุคทอง” เพื่อจะแสดงให้เห็นลักษณะพิเศษของเศรษฐกิจลาว เพราะรายการสินค้าขาออกและขาเข้าที่น่าจะบ่งบอกสถานการณ์การเคลื่อนไหวทางการผลิตและการบริโภคตามลำดับ พร้อมกันนั้น สินค้าขาออกคงจะเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งที่จะกำหนดความเป็นไปได้และขีดจำกัดในการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ นอกจากนี้ สินค้าขาเข้าก็ยิ่งจะสะท้อนให้เห็นรสนิยมของชาวลาว โดยเฉพาะชนชั้นผู้ปกครอง สมัยนั้นอีกด้วย

4.1.1 สินค้าขาออก

ดังได้กล่าวแล้วใน [3.1.3] Gabriel Quiroga de San Antonio บาทหลวงชาวสเปน กล่าวถึงกัมพูชาในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 16 ว่า “กัมพูชาค้าขายกับบรรดาประเทศเอเชีย และก็เป็นประตูสำคัญที่จะนำไปสู่ความมั่งคั่งอันล้ำค่าของอาณาจักรลาว” [San Antonio 1998:87] ซึ่งชี้บอกความสำคัญทางเศรษฐกิจของอาณาจักรล้านช้างในฐานะที่เป็นแหล่งผลิตสินค้า เมื่อมาถึงคริสต์ศตวรรษที่ 17 บันทึกของชาวตะวันตกที่ได้เดินทางมาถึงเวียงจันทน์ อยุธยา และเมืองอื่นๆ ทำให้ทราบถึงผลิตผลสำคัญของอาณาจักรล้านช้าง อย่างที่เห็นใน ตาราง-9 ผลิตผลเหล่านี้สามารถแยกออกได้เป็นสองประเภทใหญ่ๆ คือ (1) แร่ธาตุ ประกอบด้วยทอง เงิน เหล็ก ตะกั่ว ดีบุก และอื่นๆ (2) ของป่า ประกอบด้วยกำยาน ครั่ง นอแรด งาช้าง หนังควาย ชะมดเขี้ยว และอื่นๆ แท้จริง บทนิยามของ “ของป่า” นั้นยังไม่ค่อยชัดเจนนัก ในวิทยานิพนธ์นี้ ได้ให้ความหมายว่า “สัตว์และพืชที่มีอยู่ในป่า หรือผลิตผลที่ได้จากสิ่งเหล่านั้น ซึ่งมีคุณค่าทางเศรษฐกิจ แต่ไม่รวมต้นไม้ในฐานะที่เป็นวัสดุก่อสร้าง” อย่างไรก็ตาม เพื่อทราบถึงเงื่อนไขทางธรรมชาติในเขตฤดูออกของลาว จะแสดงให้เห็นของป่าสำคัญของประเทศลาวปัจจุบัน (ค.ศ.1995-96) ใน ตาราง-10

ตาราง-9: ผลิตผลสำคัญ ๆ ของอาณาจักรล้านช้างในคริสต์ศตวรรษที่ 16-17

ทศวรรษ	ผู้บันทึก (ที่พัก)	รายการ	ที่มา
1550'	Gaspar da Cruz (กัมพูชา)	ทอง ชะมดเชียง	[Boxer 1953:76]
1630' - 1640'	จาก Dutch Papers (อยุธยา)	ทอง กายาน ครั่ง ยางรัก	[นันทา 1970b: 126, 282]
1640'	G. Van Wuysthoff (เวียงจันทน์)	ทอง กายาน ชะมดเชียง นอแรด ครั่ง หนังกวาย ยางรัก ฮ่องทำด้วยทองแดง ฝ้าย ผ้าไหม ¹	[Lejosne 1987: 103-4, 124-6, 138, 164-5 etc.]
1640'	G. F. de Marini ² (เวียงจันทน์)	ทอง กายาน ชะมดเชียง นอแรด งาช้าง น้ำผึ้ง ขี้ผึ้ง เงิน เหล็ก ตะกั่ว ดีบุก เปลือก ฝ้าย	[Marini 1998:5-8]
1640'	Fransisco (ภาค กลางของเวียดนาม)	กำมะถัน	[Li and Reid 1993: 31]
1680'	A. de Chaumont (อยุธยา)	ทอง กายาน ชะมดเชียง นอแรด งาช้าง ทับทิม การบูร หนังควาย หนังกวาย	[Smithies 1997:83, 95]
1680'	Nicolas Gervaise (อยุธยา)	ทอง กายาน ชะมดเชียง ทับทิม	[Gervaise 1998: 200]

¹ ที่แท้จริง Van Wuysthoff (ฉบับภาษาฝรั่งเศส) ใช้คำว่า "des vêtements de soie" [Lejosne 1987:124] ซึ่งแปลตามตัวอักษรว่า "เครื่องนุ่งห่มทำจากไหม" แต่เท่าที่สันนิษฐานจากประเพณีการแต่งกายของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ใน "ยุคของการค้า" [Reid 1993a:1/85-90] เครื่องนุ่งห่มของชาวลาวทั่วไปในขณะนั้นน่าจะเป็นเพียงผ้าพันเอวเท่านั้น มิได้สวมเสื้อสำเร็จรูป ด้วยเหตุดังกล่าวนี้ ในวิทยานิพนธ์นี้ ข้าพเจ้าจึงแปล "des vêtements de soie" ซึ่งเป็นผลิตผลของอาณาจักรล้านช้างว่า "ผ้าไหม" อนึ่ง Van Wuysthoff บันทึกไว้ว่า "เมืองห้วยหลวง (อำเภอโพนพิสัย จังหวัดหนองคาย ปัจจุบัน) เป็นศูนย์กลางขนาดใหญ่ของการผลิตผ้าไหม ทุกปี ผ้าไหมจำนวนมากได้ส่งออกยังสยาม ดังเกีย Quang-nam และกัมพูชา" [Lejosne 1987:126]

² ดังได้กล่าวแล้วใน [1.3.2.2] Marini ไม่ได้เดินทางเข้าไปถึงอาณาจักรล้านช้างด้วยตนเอง ได้ข้อมูลจาก Maria Leria บาทหลวงชาวอิตาลี ซึ่งพักอยู่ที่เวียงจันทน์เป็นเวลาห้าปีเศษ เป็นส่วนใหญ่

ที่มา: ผู้เขียนเรียบเรียงจากข้อมูลในหลักฐานที่ระบุไว้ในตาราง

ตาราง-10: การส่งออกของ "ของป่า" ของประเทศลาวปัจจุบัน (ค.ศ.1995-96)

อันดับ	รายการ	ปริมาณ (หน่วย)	ราคา/หน่วย (Kip)	มูลค่า (Kip)	มูลค่า (US\$)
1	กระวาน	461,337 Kg	4,500	2,076,016,500	2,232,276
2	ยางสน	3,098,192 Kg	160	495,710,720	533,022
3	ลูกชิด	865,109 Kg	500	432,554,500	465,112
4	เปลือกบง ³	1,236,675 Kg	130	160,767,750	172,869
5	แหม ⁴	502,266 Kg	250	125,566,500	135,018
6	เคือง	49,000 kg	2,000	98,000,000	105,376
7	หวาย	246,366 stems	372	91,648,152	98,546
8	ปอกระสา	563,402 kg	150	84,510,300	90,871
9	ตุ๊กแกแห้ง	7,237 skins	11,141	80,627,417	86,696
10	น้ำมันยาง	185,240 Liter	337	62,425,880	67,125
11	กฤษณา	3,327 kg	10,000	33,270,000	35,774
14	กำยาน	15,866 kg	2,000	31,732,000	34,120
24	ครึ่ง	2,200 kg	150	330,000	355

ที่มา: [Foppes and Sounthone 1997:8]

³ เปลือกบงได้ส่งออกยังประเทศไทย เพื่อนำมาผลิตรูปและเครื่องหอม [Foppes and Sounthone 1997:5]

⁴ แหม (ภาษาลาว) เป็นหญ้าน้ำหนึ่ง ได้ส่งออกยังประเทศไทยเป็นปริมาณมาก เพื่อนำมาผลิตไม้กวาด [Foppes and Sounthone 1997:5]

4.1.1.1 ทองและแร่ธาตุชนิดอื่นๆ

ผู้บันทึกใน ตาราง-9 แทบจะทุกคนได้กล่าวถึงทองของอาณาจักรล้านช้าง แสดงว่าทองเป็นสินค้าสำคัญที่สุดอย่างหนึ่งและได้มีการค้าขายอย่างกว้างขวางมาเป็นเวลาช้านาน Marini กล่าวว่ายทองไม่ได้ขุดเอาจากป่อแร่ แต่ได้ร่อนเอาจากแม่น้ำสายต่างๆในรูปแบบทรายทอง⁵ [Marini 1998:6-7] ที่แท้จริง ไม่มีหลักฐานชิ้นใดที่จะกล่าวถึงมูลค่าการค้าทองอย่างเป็นทางการเป็นรูปธรรม แต่ Van Wysthoff บันทึกว่า "รายได้ของอาณาจักรล้านช้างนั้นได้มาจากครั้ง กายาน และทอง" และคาดว่าการสร้างความสัมพันธ์ทางการค้าระหว่างบริษัทอินเดียตะวันออกแห่งประเทศไทย (VOC) กับอาณาจักรล้านช้างได้สำเร็จ VOC จะนำผลิตภัณฑ์สิ่งทอ (textiles) อย่างดีและสินค้าอย่างอื่นมาขายที่อาณาจักรดังกล่าว ในทางกลับกัน ทุกปี VOC จะ "สามารถซื้อทอง 2 picul (123.52kg) กายาน 300 picul (18,528kg) ครั้ง 150 picul (9,264kg)⁶ ร้อยทำด้วยทองแดง และสินค้าอย่างอื่นได้" [Lejosne 1987:164,166] กล่าวคือ ทอง พร้อมทั้งกายานและครั้ง เป็นสินค้าสำคัญที่สุดในการสร้างความมั่งคั่งให้แก่อาณาจักรดังกล่าว อีกด้านหนึ่ง ตามบันทึกของ Marini เงินก็ได้ร่อนเอาจากแม่น้ำสายต่างๆเหมือนกับทอง พร้อมกันนั้น ได้มีบ่อเหล็ก บ่อตะกั่วและบ่อดีบุกบางแห่งและมีการขุดอยู่บ้าง [Marini 1998:6] แต่ผู้บันทึกคนอื่นๆไม่ได้กล่าวถึงแร่ธาตุเหล่านี้แต่อย่างใด จึงเข้าใจว่าปริมาณการขุดค้นแร่ธาตุดังกล่าวคงจะไม่มากเท่าไรนัก

4.1.1.2 กายาน

กายานเป็นยางไม้ที่มีกลิ่นหอมมากซึ่งซึมออกมาจากเปลือกไม้ในสกุล *Styrax* วงศ์ *Styracaceae* ใช้ผลิตเป็นเครื่องหอม ภูป แป้งกระแจะ ยาไฉ่ยุงและจีน พร้อมทั้งช่วยทำให้อากาศดีขึ้นและฆ่าเชื้อโรคในบรรยากาศ [วนิดา 1996:64-7; Chao 1990:266-7] ในประเทศลาว มักจะพบในเขตภูเขาที่มีความสูงจากระดับน้ำทะเลระหว่าง 1,200-1,500 เมตร ชาวบ้านใช้มีดบากเปลือก

⁵ แม้แต่สมัยปัจจุบัน ในฤดูแล้ง ซึ่งระดับน้ำของแม่น้ำลดลง เรามักจะพบเห็นชาวบ้านออกมา ร่อนทองตามแม่น้ำโขงและน้ำอูที่ใกล้กับหลวงพระบาง อนึ่ง ปัจจุบัน มีทองในแขวงหลวงพระบาง เชียงขวาง เวียงจันทน์ คำม่วน สวรรณเขต และอัตตะปือ ในนั้น แขวงที่มีผลผลิตมากที่สุดคือ แขวงหลวงพระบางและอัตตะปือ [ได้ข้อมูลจาก นายบุญถึง เพ็งทะวงสา รองหัวหน้าห้องกร กรมป่อแร่ กระทรวงอุตสาหกรรม ส.ป.ป.ลาว ในวันที่12 เมษายน ค.ศ.1999]

⁶ 1 picul = 100 catti = 500 hoy = 61.76 kg [Lejosne 1987:231]

ไม้ระหว่างเดือนกันยายนถึงตุลาคมแล้ว จะเก็บยางได้ตั้งแต่ปลายเดือนกุมภาพันธ์จนถึงเดือนเมษายน⁷ แหล่งผลิตสำคัญในประเทศลาวปัจจุบันก็คือ แขวงหลวงพระบาง ผังสาลี และหัวพัน⁸ อื่นๆ Marini เน้นคุณภาพที่ดีของกำยานลาวโดยกล่าวว่า "จุดเด่นที่สำคัญที่สุดของอาณาจักรล้านช้างก็คือ มีกำยานเป็นปริมาณมาก ซึ่งถือกันว่ามีคุณภาพที่ดีที่สุดในตะวันออก ต้นไม้ที่ผลิต [ยางนี้] มักจะเจริญเติบโตบนภูเขาเป็นอย่างดี" [Marini 1998:5] อีกด้านหนึ่ง จากการสัมภาษณ์พวกลาวเทิงที่เคยเก็บกำยานในสมัยก่อนและปัจจุบันยังเก็บอยู่ ทำให้ทราบว่าไม่มีผู้เก็บคนไหนเข้าใจการใช้ประโยชน์จากกำยาน หลังจากมีความต้องการจากภายนอกเกิดขึ้น พวกเขาจึงเริ่มเตรียมเก็บกำยาน กล่าวคือ กำยานเป็นสินค้าสำหรับการค้ากับภายนอกเท่านั้น ไม่ได้ใช้ในหมู่บ้านของพวกเขา ที่แท้จริง หลักฐานร่วมสมัยไม่ได้กล่าวถึงประเด็นนี้แต่อย่างใด แต่ไม่น่าจะเป็นไปได้ว่าวิธีใช้กำยานซึ่งพวกลาวเทิงรู้จักดีในสมัยก่อนนั้นค่อยๆหายไป จนหมดไปอย่างสิ้นเชิงในปัจจุบัน ดังนั้น ลักษณะพิเศษของกำยานในฐานะที่เป็นสินค้าสำหรับการค้ากับภายนอกนั้นคงจะไม่มีเปลี่ยนแปลงตลอดหลายศตวรรษ

4.1.1.3 ครั่ง

ครั่งเป็นยางสีเหลืองซึ่งแมลงครั่งขับถ่ายบนกิ่งไม้เพื่อเป็นเกราะห่อหุ้มตัวป้องกันอันตรายจากภายนอก ครั่งเป็นที่รู้จักกันดีในประเทศอินเดียและจีนหลายพันปีมาแล้ว ในสมัยโบราณ ใช้สีจากครั่งเป็นสมุนไพรสำหรับรักษาโรค เช่น โลหิตจาง นอกจากนี้ ยังใช้ย้อมไหมและหนังสือด้วย ปัจจุบัน เรายังใช้ย้อมไหมและฝ้าย พร้อมทั้งทำสีอาหาร เช่น ขนมหั่น เป็นต้น [วนิดา 1996:112] ปริมาณการผลิตครั่งในประเทศลาวปัจจุบันมีน้อยมาก (โปรดดู ตาราง-10) แต่เมื่อคริสต์ศตวรรษที่ 17 อาณาจักรล้านช้างเป็นแหล่งผลิตสำคัญพร้อมกับภาคเหนือของไทย [Smith 1977:149] ชาวลาวเทิงคนหนึ่งที่ได้เก็บครั่งที่เมืองน้ำบัก แขวงหลวงพระบาง ในอดีตกล่าวไว้ว่า "แต่ก่อน (สมัยอาณานิคมฝรั่งเศส) มีครั่งมากมายในภูมิภาคนี้ เรานำครั่งไปแลกกับเบ็ด ไก่ และเครื่องใช้สอยประจำวัน กับชาวบ้านซึ่งอาศัยอยู่หมู่บ้านใกล้เคียง เขามักจะใช้ครั่งอัดเข้าด้ามพร้าให้แน่น ผมก็

⁷ ได้ข้อมูลจาก นายสมศักดิ์ จันทะฝน ประธานบริษัทพัฒนาการค้าขาออกขาเข้าแขวงหลวงพระบาง ในวันที่ 5 เดือนเมษายน ค.ศ.1999

⁸ ได้ข้อมูลจาก นายคำดี สิดทิพอน ประธานบริษัทพัฒนาการค้าขาออกขาเข้าจำกัดแขวงหลวงพระบาง ในวันที่ 26 เดือนมีนาคม ค.ศ.1999

เคยใช้ครั้งในทำนองนี้เช่นกัน นอกจากนี้ ยังทราบว่าใช้ครั้งย่อมฝ้าย แต่ไม่เคยทำด้วยตนเอง นั่นคืองานของพวกไทลื้อ⁹ ทำให้ทราบว่าพวกลาวเทิงใช้ครั้งส่วนหนึ่งเพื่อความต้องการของตน แต่ใช้สำหรับการค้ากับภายนอกเป็นส่วนใหญ่ ลักษณะพิเศษของครั้งเช่นนี้คงจะไม่ค่อยแตกต่างจากในสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 17 เท่าไรนักเช่นเดียวกับกรณีของกำยาน

4.1.1.4 นอแรด งาช้าง และหนังกวาง

นอแรดใช้เป็นวัตถุดิบของยาและค้าขายกันในราคาสูงตั้งแต่สมัยโบราณในจีน [Smith 1977:150] เมื่อ Van Wuysthoff เดินทางที่จะไปเวียงจันทน์ ได้พักอยู่ที่นครพนมและบันทึกไว้ว่า ปีละสามครั้ง พ่อค้าชาว Quang-nam (ภาคกลางของเวียดนาม) นำโหนดิบมาขาย และซื้อผ้าไหมและนอแรดกลับไป [Lejosne 1987:124-5] ส่วน Marini ก็กล่าวว่าพวกชนชั้นผู้ปกครองและคนรวยทั้งหลาย มักจะใช้นอแรดให้เป็นเครื่องราง และซื้อขายกันในราคาสูง [Marini 1998:6] จึงกล่าวได้ว่านอแรดเป็นสินค้าที่มีคุณค่าสูงและมีความต้องการจากทั้งภายในและภายนอก

งาช้างที่ได้แกะสลักให้เป็นเครื่องประดับนั้น ได้รับความนิยมชมชอบเป็นพิเศษในจีน ญี่ปุ่น และอินเดีย [Smith 1977:149] Marini กล่าวไว้ว่างาช้างของลาวเท่าเทียมกับหรือดีกว่าที่อื่นๆในโลก ในแง่ปริมาณการผลิตและคุณภาพ และได้ชื่อว่า "อาณาจักรล้านช้าง" ก็เพราะมีช้างมากมายอยู่ที่นี่ [Marini 1998:6] นอกจากนี้ Gaspar da Cruz (คริสต์ทศวรรษ 1550) ยังบันทึกไว้ว่าได้มีสัตว์ป่าอเนกอนันต์ เช่น ช้าง ควาย กวาง แรด เป็นต้น ในรัฐต่างๆซึ่งตั้งอยู่ริมแม่น้ำโขงและปกคลุมด้วยป่า [Boxer 1953:77] ส่วน Nicolas Gervaise (คริสต์ทศวรรษ 1680) ก็เขียนไว้ว่าลาวเป็นอาณาจักรที่มีช้างจำนวนมากหาศาล [Gervaise 1998:200] แสดงว่าอาณาจักรล้านช้างในขณะนั้นมีชื่อเสียงโด่งดัง เพราะมีช้างอาศัยอยู่จำนวนมาก จนชาวต่างชาติรู้จักกันดี

หนังกวางเป็นสินค้าออกสำคัญที่สุดอย่างหนึ่งของอาณาจักรอยุธยาในขณะนั้น และได้ส่งออกยังญี่ปุ่นเป็นจำนวนมาก เพื่อนำไปผลิตชุดทหาร ถุงเท้า ถุงปิ่น และอื่นๆ [Smith 1977:148-9; Ishii and Yoshikawa 1987:100] เมื่อ Van Wuysthoff เดินทางใกล้เมือง Sambor ของกัมพูชา ได้สังเกตเห็นลำหนึ่งกำลังล่องไปตามแม่น้ำโขงโดยบรรทุกหนังกวาง 500 แผ่น และได้ข่าวว่าชาวกัมพูชาเอาเรือลำนี้จากเมืองจำปาศักดิ์ [Lejosne 1987:104] เขายังบันทึกว่าเมื่อเดิน

⁹ ได้ข้อมูลจากนายขวาง (อายุ 62 ปี) บ้านกะเจ็ด เมืองน้ำบาก แขวงหลวงพระบาง ในวันที่ 30 เดือนมีนาคม ค.ศ.1999

ทางในภาคใต้ของลาว ผู้ช่วยงานและลูกเรือของตนมักไปล่ากวางและแรดบ่อยครั้ง [ibid.:115-6] เพราะฉะนั้น ภาคใต้ของลาวคงมีกวางชุมชุม และเมืองจำปาศักดิ์ก็น่าจะเป็นแหล่งรวบรวมหนัง กวางในภูมิภาคดังกล่าวด้วย

4.1.1.5 ชะมดเชียง

ชะมดเชียงเป็นผงสีน้ำตาลแก้มักกลิ่นหอมมาก ซึ่งได้ผลิตจากต่อมชะมดของ musk deer นอกจากชะมดเชียงแล้ว ยังมีชะมดอีกอย่างหนึ่ง คือ ชะมดขีด ซึ่งได้ผลิตจากต่อมชะมดของ musk cat แต่เท่าที่พิจารณابันทึกของ Van Wuysthoff และ Marini เข้าใจว่าชะมดที่ค้าขายกันใน อาณาจักรล้านช้างนั้นหมายถึงชะมดเชียง ไม่ใช่ชะมดขีด อนึ่ง Marini ให้ความสนใจต่อ ชะมดเชียงเป็นพิเศษและอธิบายวิธีผลิตสินค้าดังกล่าวอย่างละเอียดมาก [Marini 1998:7-8] แต่ ตามความเป็นจริงแล้ว ชะมดเชียงไม่น่าจะเป็นผลิตผลลาวแท้จริง คงจะนำมาจากจีนแล้ว ส่งออก ยัง “อาณาเขตทะเลทางใต้” อีกครั้งมากกว่า ทั้งนี้ก็เพราะ Van Wuysthoff กล่าวถึงพ่อค้าจีนซึ่งนำ ชะมดเชียงมาขายที่อาณาจักรล้านช้างดังนี้

ทุกสองปี ชาวจีนเดินทางจากจีนมาเมืองชวา (หลวงพระบาง) ด้วยเกวียน นั่นคือเมือง เล็กที่รู้จักกันดี ซึ่งตั้งอยู่ใกล้ชายแดนพะโค จากนั้น พวกเขาล่องเรือลงมาขาย ชะมดเชียงและผ้าไหมที่เวียงจันทน์ [Lejosne 1987:164-5]

แสดงว่าชะมดเชียงที่ได้ผลิตในภายในภาคพื้นทวีปของจีนคงจะนำมามาหลวงพระบางก่อน แล้วลำเลียงมาถึงเมืองท่าต่างๆ เช่น อยุธยา พะโค อีกทอดหนึ่ง จากนั้น ส่งออกยังทางอินเดียและ ตะวันออกกลางในที่สุด¹⁰ กล่าวคือ อาณาจักรล้านช้างในขณะนั้น นอกจากเป็นแหล่งผลิตของป่า แล้ว ยังเป็นจุดส่งผ่านสินค้าระหว่างภายในภาคพื้นทวีปของจีนกับโลกมหาสมุทรอินเดียอีกด้วย

จากการศึกษาข้างต้น เราสามารถชี้ให้เห็นลักษณะพิเศษบางอย่างของสินค้าขาออก ลำคัญๆดังนี้ ประการแรก ชนิดของสินค้าขาออกอยู่ในขอบเขตจำกัดเนื่องจากอุปสรรคในการขน

¹⁰ ในต้นคริสต์ศตวรรษที่ 16 Tomé Pires และ Duarte Barbosa กล่าวไว้ว่าชะมดเชียงได้ส่งออก จากพะโคไปยังทางอินเดียและตะวันออกกลาง [Pires 1966:64,206]

ส่ง กล่าวคือ ไม่ว่าผ่านทางบกหรือใช้คมนาคมทางน้ำตามแม่น้ำโขงก็ตาม มีความยากลำบากไม่น้อยในการขนส่งสินค้าจากอาณาจักรล้านช้าง ซึ่งเป็นรัฐภายในภาคพื้นทวีป ไปยังเมืองท่าต่างๆ เช่น อยุธยา กัมพูชา เป็นต้น เพราะฉะนั้น “มีคุณค่าสูง แต่กินระยะทางต่ำ” อย่างกับทอง กำนยานและครั้ง จึงเป็นเงื่อนไขสำคัญของการส่งเป็นสินค้าขาออก แม้ว่าจะมีความต้องการจากตลาดภายนอกอย่างมากก็ตาม แต่ถ้าหากเป็นผลิตภัณฑ์ที่กินระยะทางสูง คงจะไม่ได้ส่งออกยังต่างประเทศ ในขณะที่ข้าวและไม้ฝางเป็นสินค้าขาออกสำคัญของอาณาจักรอยุธยาสมัยนั้น แต่เราไม่เห็นสินค้าเหล่านี้ในตาราง-9 ก็อาจจะเป็นเพราะเหตุผลดังกล่าว

ประการที่สอง สินค้าขาออกของอาณาจักรล้านช้างในขณะนั้น แทบจะทั้งหมดไม่ได้เกิดขึ้นเองในตัวเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ของป่าซึ่งเป็นสินค้าขาออกสำคัญที่สุดนั้น ล้วนเก็บจากเขตภูดอยห่างไกลจากราชธานีเวียงจันทน์มากพอสมควร เพื่อจะทำให้ผลผลิตดังกล่าวกลายเป็นสินค้าขาออก น่าจะมีวิธีการอย่างใดอย่างหนึ่งที่ทำให้ผลผลิตเหล่านี้จากท้องถื่นไหลเข้ามาสู่ศูนย์กลางอย่างต่อเนื่อง ที่เรียกว่า “ระบบหมุนเวียนสินค้า” (รายละเอียดจะกล่าวใน [4.3])

ประการที่สาม ผลผลิตสำหรับการส่งออกส่วนใหญ่ไม่ได้บริโภคภายในอาณาจักรล้านช้างอย่างที่ปรากฏแน่ชัดในการสำรวจภาคสนามครั้งนี้ พวกลาวเทิงในเขตภูดอยไม่ทราบว่าจะของป่าชนิดต่างๆซึ่งพวกเขาหาเก็บอยู่ทุกวันนี้ (หรือเคยเก็บในอดีต) เช่น กำนยาน กระวาน กฤษณา นอ แรด งาช้าง เป็นต้น นำมาใช้เพื่อประโยชน์อะไร พร้อมกันนั้น แทบจะไม่มีการซื้อขายสินค้าเหล่านี้ในตัวเมืองเพื่อบริโภคภายใน¹¹ ดังได้พิจารณาแล้วในหัวข้อ “กำยาน” ถ้าหากลักษณะพิเศษในการค้าของป่าเช่นนี้ใช่ว่าเพิ่งเกิดขึ้น แต่ได้สืบทอดมาตั้งแต่สมัยก่อนต่างหาก สามารถกล่าวได้ว่าสินค้าขาออกของอาณาจักรล้านช้างส่วนใหญ่เป็น “สินค้าอาศัยตลาดต่างประเทศ” อีกนัยหนึ่ง เศรษฐกิจลาวในสมัยนั้นมีลักษณะไม่มั่นคง ง่ายที่จะถูกกระทบกระเทือนจากความเปลี่ยนแปลงของตลาดต่างประเทศ

¹¹ แม้แต่ปัจจุบัน ของป่าส่วนใหญ่ไม่ได้ซื้อขายกันในตลาดทั่วไป หลังจากนายหน้าจำนวนน้อยรับซื้อจากผู้เก็บของป่า (ลาวเทิงเป็นส่วนใหญ่) โดยตรงแล้ว จึงได้ส่งออกยังต่างประเทศโดยผ่านบริษัทการค้าที่เวียงจันทน์

4.1.2 สินค้าขาเข้า

เป็นที่น่าสังเกตก็คือ ชนิดสินค้าขาเข้าของอาณาจักรล้านช้างในคริสต์ศตวรรษที่ 17 นั้นถูกจำกัดเป็นอย่างมาก ในขณะที่สินค้าขาออกมีอย่างหลากหลายมากพอสมควร ตามบันทึกของ Van Wuysthoff ก่อนที่พวกเขาเดินทางเข้ามาถึงอาณาจักรล้านช้าง พ่อค้ามุสลิมและพ่อค้าสยามนำผลิตภัณฑ์สิ่งทออย่างดีจำนวนมากเข้ามาอาณาจักรดังกล่าวเป็นประจำและทำกำไรมหาศาล [Lejosne 1987:133] เพราะฉะนั้น วัตถุประสงค์ของ VOC ในการเข้ามาอาณาจักรดังกล่าวก็คือ จะเอาชนะพ่อค้ามุสลิมและพ่อค้าสยามโดยนำผลิตภัณฑ์สิ่งทออย่างดีที่มีราคาถูกกว่าเข้ามา จึงเอาทอง กายานและเครื่องของอาณาจักรดังกล่าวไว้เสียคนเดียว ความเป็นจริงแล้ว Van Wuysthoff เองก็ยกให้เห็นผลิตภัณฑ์สิ่งทออย่างดี 20 กว่าชนิด พร้อมทั้งสินค้าอย่างอื่น ๆ จำนวนหนึ่ง เช่น กระเจก ผืน เป็นต้น ในรายการสินค้าที่ VOC ควรจะขายให้อาณาจักรล้านช้างในระยะต่อไป และประเมินจำนวนเงินที่ขายได้ของแต่ละรายการอีกด้วย [ibid.:160-4] สิ่งสำคัญอยู่ที่ว่าสินค้าขาเข้าของอาณาจักรล้านช้างแทบจะทั้งหมดเป็น "ของฟุ่มเฟือย" ที่ประกอบด้วยผลิตภัณฑ์สิ่งทออย่างดีเป็นหลัก ซึ่งไม่ค่อยเกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันของชาวบ้านทั่วไปเท่าไรนัก แต่สำหรับชนชั้นผู้ปกครองแล้ว การใช้ผลิตภัณฑ์สิ่งทออย่างดีของต่างประเทศนั้นเป็นสัญลักษณ์แสดงฐานะ (Status symbol) อย่างหนึ่ง จึงมีประโยชน์ไม่น้อยในการแยกตัวจากชาวบ้านทั่วไปอย่างเด่นชัดและสร้างพระบารมีในฐานะผู้มีอำนาจยิ่งใหญ่ นอกจากชนชั้นผู้ปกครองแล้ว ชาวเมืองบางกลุ่มก็น่าจะมีโอกาสซื้อผลิตภัณฑ์สิ่งทอของต่างประเทศซึ่งมีราคาถูกกว่าที่ชนชั้นผู้ปกครองซื้อ สินค้าเหล่านี้จึงกระตุ้นทำให้พวกเขามีความรู้สึกอยากได้สิ่งของใหม่ๆ แปลกๆ ไปอีก และน่าจะส่งผลดีต่อการขยายตัวของการค้าภายในไม่มากนักน้อย

แต่ถ้าหากมองจากแง่เศรษฐกิจภาครัฐ การนำเข้าสินค้าโดยมีผลิตภัณฑ์สิ่งทออย่างดีเป็นหลักนั้นคงจะไม่ค่อยเป็นประโยชน์เท่าที่ควรในการพัฒนาแห่งรัฐ กล่าวคือ ความมั่งคั่งที่ได้จากการส่งออกของป่าและแร่ธาตุนั้นไม่น่าจะนำมาลงทุนในการสร้างโครงสร้างพื้นฐานภายในและปรับปรุงระบบป้องกันประเทศจากภัยอันตรายภายนอก อย่างที่ Stuart-Fox ก็ชี้ให้เห็น เมื่อมาถึงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 17 แม้จะมีความมั่งคั่งของราชธานีและความรุ่งโรจน์ของพิธีกรรมต่างๆ ในพระราชวังและวัดวาอาราม แต่อำนาจของอาณาจักรล้านช้างได้เสื่อมลงแล้วโดยเปรียบเทียบกับประเทศเพื่อนบ้านซึ่งมีอำนาจเข้มแข็งกว่า [Stuart-Fox 1998:98] การพ่ายแพ้ทางการเมืองและการทหารของอาณาจักรล้านช้างให้แก่ราชวงศ์ธนบุรีของสยามในคริสต์ศตวรรษ 1770 นั้นคงจะแสดงให้เห็นว่า "รัฐคลาสสิก" แห่งหนึ่งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ไม่สามารถดำรงอยู่ต่อไปได้โดย

ปราศจากการค้าจนของการพัฒนาแห่งรัฐอันแท้จริง กล่าวอีกนัยหนึ่งว่าแนวความคิดของชนชั้นผู้ปกครองที่มีต่อการพัฒนาแห่งรัฐซึ่งเห็นได้ชัดเจนในการเคลื่อนไหวทางการเมืองของพวกเขา นั้นน่าจะเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งซึ่งนำอาณาจักรล้านช้างไปสู่การเสื่อมลงพ่ายแพ้ให้แก่สยามในศตวรรษต่อไปในที่สุด

4.2. โครงสร้างสังคม

ในตอนนี เราจะพิจารณาชนชั้นหรือกลุ่มคนทางสังคมประเภทต่างๆซึ่งมีบทบาททางเศรษฐกิจแตกต่างกันในคริสต์ศตวรรษที่ 17 เพื่อจะเข้าใจระบบหมุนเวียนสินค้าให้แจ่มแจ้งขึ้น นักประวัติศาสตร์ลาวมักจะใช้กฎหมายโบราณบางฉบับสร้างภาพรวมของโครงสร้างสังคมลาว เพราะในกฎหมายโบราณลาว ความหนักเบาของโทษทัณฑ์นั้นได้กำหนดตามความสูงต่ำของฐานะทางสังคมของผู้กระทำผิด ดังเช่น แม้จะกระทำผิดเหมือนกัน บุคคลที่อยู่ในฐานะยิ่งสูงเท่าไร ยิ่งต้องรับโทษทัณฑ์หนักขึ้นเท่านั้น ความหนักเบาของโทษทัณฑ์นั้นจึงเป็นเครื่องชี้อย่างหนึ่งที่จะบ่งบอกชนชั้นทางสังคมได้ชัดเจน กฎหมายธรรมศาสตร์¹² กำหนดโทษทัณฑ์ของบุคคลหนึ่งที่ได้กระทำผิดกับภรรยาของบุคคลอื่นในกรณีสามประเภท คือ (1) มิฉฉาจาร (นอนกับภรรยาของบุคคลอื่น) เท่าเทียมกับโทษทัณฑ์ระดับ "ขันคำคอ"¹³ (2) ชักมือถือนิ้ว เท่าเทียมกับโทษทัณฑ์ระดับ "ขันไหม" (3) กล่าวเล่าเข้าโลม เท่าเทียมกับโทษทัณฑ์ระดับ "ขันแปง" [อรุณรัตน์ 1986:113] นอกจากนี้ ความหนักเบาของโทษทัณฑ์นั้นยังขึ้นอยู่กับฐานะทางสังคมของผู้กระทำผิดอีกด้วย ข้อมูลเหล่านี้ทำให้ทราบว่าในคริสต์ศตวรรษที่ 17 ได้มีแนวความคิดที่จะแบ่งแยกชนชั้นทางสังคมอย่างชัดเจนแล้ว ที่เห็นได้ชัดเจนใน ตาราง-11 จะแยกสังคมลาวออกเป็นหกชนชั้นหรือกลุ่มคนทางสังคมดังต่อไปนี้

¹² มหาสิลา วีระวงส์ อธิบายว่า ต้นฉบับของ กฎหมายธรรมศาสตร์ นี้เรียบเรียงขึ้นใน ค.ศ.1660 ระหว่างรัชกาลพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราช [อรุณรัตน์ 1986:35-6] เกี่ยวกับกฎหมายฉบับนี้ โปรดดู [1.3.1.2] อีกด้วย

¹³ คำว่า "ขัน" หมายถึง อัตราลงโทษตามกฎหมายโบราณลาว ขันมีสี่ระดับ คือ ขันคำคอ ขันไหม ขันแปง ขันสมมา (แต่ในมาตรานี้ ไม่มีการกล่าวถึงขันสมมา) ขันคำคอเป็นอัตราลงโทษทัณฑ์อย่างหนักที่สุดเท่ากับประหารชีวิต ต่อไป ลงโทษทัณฑ์เบาลงไปตามลำดับ [ระอุอวสิทสาภิภาณ 1962:161]

คือ (1) กษัตริย์ (รวมวงศานวงศ์) (2) ขุนนาง (รวมเจ้าเมืองท้องถิ่น) (3) ไพร่ (4) พ่อค้าต่างชาติ (5) ทาส (6) ลาวเทิง - ชาวบ้านในเขตภูดอย เพื่อความสะดวกในการพิจารณาต่อไป

ตาราง-11: ชนชั้นทางสังคมในคริสต์ศตวรรษที่ 17

ฐานะของผู้กระทำผิด	ชั้นค่าคอก	ชั้นใหม่	ชั้นแบ่ง
ราชสกุล หัวเคิก	1600	800	400
เจ้าหัวแสนท้าวพระยาหัวหมื่น	1200	600	300
เจ้าขุนหัวพันหัวร้อย	800	400	200
ขุนกว้าง ท้าวเพี้ย	600	300	150
ชาวบ้านชาวเมือง อาคันตุกะ	400	200	100
คนทุกชีไร้ ไซ้อย	200	100	50

(หน่วย: เงิน)

ที่มา: ผู้เขียนเรียบเรียงจากข้อมูลใน [อรุณรัตน์ 1986:113]

4.2.1 กษัตริย์ (รวมวงศานวงศ์)

กฎหมายธรรมศาสตร์ ไม่มีมาตราใดๆที่จะกล่าวถึงพฤติกรรมของกษัตริย์ตลอดทั้งฉบับที่เว้นแต่ "ทศราชธรรม (ธรรมสำหรับพระราชสาธิบประการ)" อาจจะเป็นเพราะกษัตริย์เองเป็นผู้สั่งให้เรียบเรียงกฎหมายฉบับนี้ หรือถือกันว่ากษัตริย์ไม่เป็นเป้าของการลงโทษในกรณีใดๆ "ราชสกุล" ใน ตาราง-11 นั้นจึงหมายถึง "วงศานวงศ์ที่เว้นแต่กษัตริย์" อนึ่ง ตามบันทึกของ Van Wuysthoff ได้มีกฎหมายฉบับหนึ่งที่กำหนดว่ามีเพียงบุตรซึ่งเกิดจากมเหสีเท่านั้นที่มีสิทธิ์สืบราชสมบัติ [Lejosne 1987:166] อีกด้านหนึ่ง อย่างที่ กฎหมายธรรมศาสตร์ ชี้ให้เห็น ได้มีตำแหน่งสูงสุดของข้าราชการสามตำแหน่ง ซึ่งมีหน้าที่ช่วยการงานของกษัตริย์ คือ เจ้าอุปราช เจ้าราชวงศ์ เจ้าราชบุตร [อรุณรัตน์ 1986:45] ตามปกติแล้ว มีเพียงวงศานวงศ์เท่านั้น โดยเฉพาะบุตรชายหรืออนุชาของกษัตริย์ ได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งดังกล่าว หลักฐานเหล่านี้แสดงให้เห็นว่ากษัตริย์และวงศานวงศ์อยู่ในชนชั้นพิเศษที่ได้แยกออกจากชนชั้นล่างอย่างชัดเจน Manini ก็กล่าวถึงอำนาจเด็ดขาดของกษัตริย์ในขณะนั้น คือ พระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราช (ค.ศ.1638-95) ดังนี้

กษัตริย์มีอำนาจเด็ดขาดและอิสระ และไม่ยอมรับบุคคลใดๆอยู่เหนือตนเอง ไม่ว่าจะเป็นเรื่องทางโลกหรือทางธรรมก็ตาม แผ่นดินทั้งหมดเป็นทรัพย์สินสมบัติของพระองค์ พระองค์ในฐานะที่เป็นเจ้าของ จัดการสิ่งของทั้งหมดอย่างเด็ดขาดที่ราษฎรครอบครองอยู่ [Marini 1998:19]

เพื่อให้บรรดาขุนนางและเจ้าเมืองท้องถิ่นทั้งหลายยอมรับในอำนาจเด็ดขาดของกษัตริย์ พระองค์จำเป็นต้องแสดงพระบารมีของตนอยู่เสมอโดยใช้วิธีการต่างๆ เช่น การก่อสร้างพระราชวังหรือปราสาทและศาสนสถานมหายาน การจัดพิธีกรรมต่างๆ ให้โอ้อ่า การสวมเครื่องแต่งกายสวยงามและแปลกตา เป็นต้น แหล่งกำเนิดของพระบารมีเช่นนี้อยู่ที่พื้นฐานทางเศรษฐกิจที่มั่นคงไม่แพ้ใครในอาณาจักร ถ้าเช่นนั้น กษัตริย์ย่อมพยายามสร้างกำลังเศรษฐกิจของตนให้เข้มแข็งโดยใช้อำนาจทางการเมืองให้เกิดประโยชน์มากที่สุด กล่าวอีกนัยหนึ่งว่าน่าจะมีมาตรการอย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งทำให้ความมั่งคั่งที่เกิดมาจากการเคลื่อนไหวทางเศรษฐกิจภายในและการค้าต่างประเทศตกอยู่ในมือของพระองค์ เช่น ระบบเก็บส่วยและภาษีอากรต่างๆ (จะกล่าวใน [4.3.1]) การค้าผูกขาด เป็นต้น Marini กล่าวไว้ว่า “เนื่องจากกษัตริย์ทำกำไรมหาศาลจากกำยาน [พระองค์] ห้าม [คนอื่น] ขายผลของมันให้ชาวต่างชาติ” [Marini 1998:5-6] แต่นอกจากข้อความดังกล่าวแล้ว แทบจะไม่มีหลักฐานชิ้นใดๆที่กล่าวถึงการค้าผูกขาดของกษัตริย์ ยิ่งไปกว่านั้น มีหลักฐานอยู่ว่าแม้แต่เจ้าเมืองเมืองเล็กก็มีความเป็นไปได้ที่จะค้าขายกับพ่อค้าต่างชาติโดยไม่ถูกแทรกแซงใดๆจากกษัตริย์ (โปรดดูกรณีเมือง Pawa ใน [4.2.2]) ดังนั้น อาจจะกล่าวได้ว่ากษัตริย์ล้านช้างมีกำลังเศรษฐกิจเหนือกว่าขุนนางทั่วไปและพยายามรักษาพื้นฐานทางเศรษฐกิจของตนไว้โดยใช้มาตรการบางอย่างก็จริง แต่เนื่องจากว่าขีดอำนาจทางการเมืองของพระองค์มีจำกัด ในทางปฏิบัติ การควบคุมของกษัตริย์ต่อการเคลื่อนไหวทางเศรษฐกิจภายในและการค้าต่างประเทศนั้นไม่ค่อยสมบูรณ์เท่าที่ควร จึงยากที่จะผูกขาดผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจไว้เพียงผู้เดียวอย่างที่ Marini ได้รับรู้

อีกด้านหนึ่ง Van Wuysthoff กล่าวไว้ว่าพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราชแต่งตั้ง Tevinia Komphan มาตุลาของพระองค์ ให้เป็นนายคลังรับผิดชอบควบคุมพ่อค้าทั้งหมด และดำเนินการค้าต่างประเทศแทนพระองค์ [Lejosne 1987:143] และยังบันทึกว่าดังนี้

เราได้ข่าวอีกอย่างหนึ่งที่เกี่ยวกับ Tevinia Komphan ซึ่งได้รับการแต่งตั้งให้เป็นนายกคลังสามปีที่แล้ว แต่ก่อนเขายากจน แต่ปัจจุบันร่ำรวยมากและมีทรัพย์สินมรดกค่อนข้างมาก ในรูปของทอง ชื่อเสียงไม่ดีของท่านก็ใช่ว่าไม่มีมูลฐาน [ibid.:153]

จากข้อความนี้ สันนิษฐานได้ว่านอกจาก Tevinia Komphan แล้ว ยังคงมีวงศานุวงศ์จำนวนไม่น้อยที่จะพยายามหาผลประโยชน์จากการค้าต่างประเทศ ไม่ว่าโดยอาศัยอภิสิทธิ์ในฐานะที่เป็นข้าราชการชั้นสูง หรือดำเนินการค้าด้วยตนเอง อย่างไรก็ตาม กษัตริย์และวงศานุวงศ์ทั้งหลายอยู่ในชนชั้นพิเศษที่ได้แยกออกจากชนชั้นล่างอย่างชัดเจน และได้ผลประโยชน์จากการเคลื่อนไหวทางเศรษฐกิจภายในรูปของส่วยหรือภาษีอากรต่างๆ พร้อมทั้งทำกำไรไม่น้อยโดยมีส่วนร่วมในการค้าต่างประเทศอย่างกระตือรือร้น

4.2.2 ขุนนาง (รวมเจ้าเมืองท้องถิ่น)

กฎหมายธรรมศาสตร์ แสดงให้เห็นภาพรวมของตำแหน่งขุนนางในอาณาจักรล้านช้าง (โปรดดู ตาราง-12) เป็นที่น่าสังเกตก็คือ อาณาจักรล้านช้างใช้ "ชั้นค่าคอ" แสดงความสูงต่ำของตำแหน่งขุนนาง ในขณะที่อาณาจักรอยุธยาใช้ "ศักดินา" อย่างไรก็ตาม "เจ้าหัวแสนท้าวพระยาหัวหมื่น" "เจ้าขุนหัวพันหัวร้อย" และ "ขุนกว้างท้าวเพี้ย" ใน ตาราง-11 คงจะตรงกับชนชั้นขุนนางชั้นสูง กลางและต่ำตามลำดับและรวมผู้มีอิทธิพลในพื้นที่ต่างๆที่ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นเจ้าเมืองท้องถิ่นอีกด้วย

ตาราง-12: ตำแหน่งของขุนนางในคริสต์ศตวรรษที่ 17

ฐานะ	ชั้นค่าคอ	ตำแหน่ง			
ราชวงศ์บางวงศ์	-	[ฝ่ายแผ่นดิน] 1.เจ้าอุปราช 2.เจ้าราชวงศ์ 3.เจ้าราชบุตร			
อิศรมหาเศนาบตี	1600	[เสนาฝ่ายซ้าย] เมืองจันทน์(ทมิฬ) เมืองซ้าย เชียงใต้	[เสนาฝ่ายขวา] เมืองแสน เมืองขวา เชียงเหนือ		
จตุสดมภ์	1400		[พวกทหาร] สุโข คำมูล เวียงแก้ว เวียงคำ		
อิศรเสนาบดี	1200	เมืองปาก	เมืองกลาง พระชุม	เมืองราม	
พระยา (เจ้าขุนหัวพันหัวร้อย)	800	สาขา เมืองศุก	พระโยธา	เชียงสา พันทนา	[หัวหน้าพวกคัมพูชา (พวกเสนา)]
		พัฒนาหลวง ฮีล		ตองเมือง นานเหนือ	[หัวหน้าพวกคัมพูชา (พวกเสนา)]
เพี้ยใน (ขุนนางหัวพันเพี้ย)	600	นาใต้ เมืองแพน		หมื่นหน้า น้ำสูง	พลเล็กซ้าย(พลเสนาซ้าย)
			ขานน ศรีพัฒนาม		
เพี้ยใน	500		ศรีสุนทร ศรีสุนน		
[เพี้ยอ่านหนังสือถวาย] (มี 4 ท่าน)					

ที่มา: ผู้เขียนเรียบเรียงจากข้อมูลใน [อุดรรัตน์ 1986:45-7]

อนึ่ง Van Wuysthoff ยกให้เห็นชื่อของขุนนางสามคนที่มียศบรรดาศักดิ์สูงสุดในขณะนั้น อันดับแรกคือ Tevinia Assen เป็นหัวหน้ากองทัพบกและเจ้าเมืองของภูมิภาคซึ่งเป็นแหล่งผลิตกำยาน (คงจะเป็นภาคเหนือของลาว) นอกจากนี้ ยังเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์อีกด้วย อันดับที่สองคือ Tevinia Pha Lokhon เป็นเจ้าเมือง Lakhon (นครพนม) ซึ่งปกครองภูมิภาคทางใต้ ตั้งแต่ นครพนม เขต Nam Noy¹⁴ ตลอดจนชายแดนกัมพูชา และมีฐานะเท่าเทียมกับ Tevinia Assen ส่วน Tevinia Lankan เป็นขุนนางอันดับที่สาม ซึ่งรับผิดชอบการงานทั่วไปและมีหน้าที่ต้อนรับคณะทูตต่างประเทศ แต่มีฐานะต่ำกว่าขุนนางทั้งสองที่กล่าวมาแล้ว นอกจากนี้ Van Wuysthoff ยังกล่าวว่าขุนนางทั้งสามเหล่านี้ไม่ได้สืบราชสันตติวงศ์ [Lejosne 1987:165-6] เมื่อเปรียบเทียบบันทึกดังกล่าวกับ ตาราง-12 จึงสันนิษฐานได้ว่า Tevinia Assen, Tevinia Pha Lokhon และ Tevinia Lankan มีตำแหน่ง “เมืองแสน (ฝ่ายทหาร)” “เมืองจันทน์ (ฝ่ายพลเรือน)” และ “เมืองกลาง” ตามลำดับ [ibid.:170 fn23] เป็นที่น่าสังเกตว่าขุนนางทั้งสามคนเหล่านี้มีความเป็นไปได้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการค้าต่างประเทศอย่างใกล้ชิด กล่าวคือ Tevinia Assen ได้ควบคุมแหล่งผลิตกำยานซึ่งเป็นสินค้าขายออกสำคัญที่สุดในขณะนั้น Tevinia Pha Lokhon ได้ปกครองจุดสำคัญทางคมนาคมในการติดต่อกับภาคกลางของเวียดนามและกัมพูชา ส่วน Tevinia Lankan ก็คงจะมีโอกาสสัมผัสกับชาวต่างชาติเป็นประจำ จึงกล่าวได้ว่าขุนนางชั้นสูงคงจะพยายามหาผลประโยชน์จากการค้าต่างประเทศตลอดเวลา ซึ่งไม่แตกต่างจากกษัตริย์และวงศานุวงศ์แต่อย่างใด

อนึ่ง ในระยะเวลาที่ผ่านมา แทบจะไม่มีการศึกษากระบวนการปกครองท้องถิ่นของอาณาจักรล้านช้าง จึงไม่ทราบแน่ชัดว่าเจ้าเมืองท้องถิ่นมีอำนาจและหน้าที่อย่างไร ในสถานภาพดังกล่าว Marini ให้ข้อมูลสำคัญเกี่ยวกับเมืองท้องถิ่นดังนี้

ข้าราชการชั้นสูงสุดของอาณาจักรนี้มีแปดคน บุคคลอันดับแรกก็คือ Viceroy-general ... ถ้าเกิดว่ากษัตริย์สวรรคตแล้ว เราจะเปิดประชุม เรียก [ตัวแทนจาก] เมืองขึ้น

¹⁴ เท่าที่พิจารณาทันทีของ Van Wuysthoff สันนิษฐานได้ว่า “Nam Noy” เป็น “เขื่อนน้อย” ซึ่งจากที่ราบสูงบอละเวนไหลลงมาบรรจบเขากองที่แขวงเขากอง นอกจากนี้ Van Wuysthoff ยังกล่าวอีกว่าในเขต Nam Noy มีทองปริมาณมาก และประชาชนในเขตดังกล่าวส่งทองให้แก่กษัตริย์เป็นส่วยทุกปี เขตดังกล่าวจึงอาจจะเป็นแขวงอัตตะปือซึ่งเป็นแหล่งผลิตทองที่มีชื่อเสียงมาจนถึงทุกวันนี้ ด้วยเหตุดังกล่าวนั้น เขต Nam Noy นั้นน่าจะเป็นภูมิภาคที่รวมแขวงเขากองและแขวงอัตตะปือในปัจจุบัน [Lejosne 1987:105,110 fn22]

และดูแลการงานทั้งหมดจนกว่าจะมีการแต่งตั้งกษัตริย์องค์ใหม่ ในฐานะที่เป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์¹⁵ ... เนื่องจากว่าอาณาจักรนี้ได้แบ่งออกเป็นเจ็ดเมือง Viceroy¹⁶ อีกเจ็ดคนได้รับการแต่งตั้งให้เป็นเจ้าเมือง อำนาจของพวกเขานั้นเท่าเทียมกันหมด แต่พวกเขาอยู่ใกล้ชิดกับกษัตริย์ในพระราชวังตลอดเวลา ไม่เคยจากพระองค์ไป พวกเขากระทำอย่างกับเพื่อนร่วมงานและที่ปรึกษาของพระองค์ พวกเขาได้รับเกียรติคุณในฐานะที่เป็นเจ้าเมืองพร้อมด้วยผลประโยชน์และรายได้จากเมืองนั้น แต่พวกเขามอบหมายผู้รักษาการแทน ซึ่งได้ส่งไปเมืองต่างๆ ให้บังคับบัญชาการดูแลและการปกครอง นอกจากนี้ ยังมีเมืองต่างๆ ที่มีความสำคัญน้อยกว่าในทางพลเรือนและทางสงครามที่เกี่ยวข้อง ซึ่งขึ้นอยู่กับเมือง [ของเจ้าเมืองเจ็ดคน] ดังกล่าว [Marini 1998:21]

ข้อความนี้ทำให้ทราบว่าเจ้าเมืองเป็นตำแหน่งเพียงในนามเท่านั้นซึ่งไม่ได้ไปครองเมืองของตน การปกครองแท้จริงของเมืองนั้นได้มอบหมายให้ผู้รักษาการแทน และเมืองเล็กๆ ในท้องถิ่นไม่ได้รับอำนาจการปกครองจากราชธานีโดยตรง ขึ้นอยู่กับเมืองใหญ่กว่าที่ใกล้เคียง

อีกด้านหนึ่ง ผู้ช่วยงานของ Van Wuysthoff บันทึกการสนทนากับ Phia Tau บุตรชายของเจ้าเมือง Pawa ชื่อว่า Phia Powan¹⁷ ดังนี้

เขา (Phia Tau) ยังบอกอีกด้วยว่าถ้าหากเรา (ทางฮอลันดา) นำผลิตภัณฑ์สิ่งทองอย่างดีและเงินปริมาณมากมายให้เขาในโอกาสหน้า เขาจะมอบทอง กำยานและครึ่งให้แก่เราโดยแลกเปลี่ยนกับสินค้าดังกล่าว [Lejosne 1987:194]

¹⁵ เนื่องจากว่า "viceroy-general" นี้มีหน้าที่ที่จะเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ บุคคลดังกล่าวจึงน่าจะตรงกับ Tevinia Assen ในบันทึกของ Van Wuysthoff

¹⁶ ไม่ทราบว่าคนสมัยนั้นเรียก "viceroy" นี้เป็นภาษาลาวว่าอย่างไร แต่ "viceroy" นี้คงจะเป็นตำแหน่งอีกอย่างหนึ่งที่แตกต่างจาก "เจ้าอุปราช" ซึ่งเป็นตำแหน่งหนึ่งสำหรับวงศ์ที่กล่าวแล้วข้างต้น

¹⁷ ผู้ช่วยงานนี้บันทึกไว้ว่าเมือง Pawa ตั้งอยู่ที่ส่วนในของอาณาจักรล้านช้าง และเดินทางจากเวียงจันทน์ใช้เวลาประมาณหกวัน เนื่องจากว่ามีการผลิตกำยานและครึ่งปริมาณมาก คงจะเป็นเมืองหนึ่งในภาคเหนือของลาว

เป็นที่น่าสังเกตว่าคำนำหน้านามของเจ้าเมืองดังกล่าว คือ Phia คงจะเป็น “เพี้ย” ใน ตาราง-11 และ ตาราง-12 ซึ่งเป็นคำนำหน้าของขุนนางชั้นต้น จึงสันนิษฐานได้ว่า Phia Powan ไม่ใช่เป็นหนึ่งในเจ้าเมืองสำคัญๆ เจ็ดคนที่กล่าวแล้วข้างต้น คงจะเป็นเจ้าเมืองเมืองเล็กซึ่งขึ้นอยู่กับเมืองใหญ่กว่าที่ใกล้เคียง ถ้าหาก “การแลกเปลี่ยน” ที่ Phia Tau เสนอในที่นี้หมายถึง “การค้าต่างประเทศ” ไม่ใช่ “การแลกเปลี่ยนของขวัญ” แม้แต่เจ้าเมืองเมืองเล็กก็มีความเป็นไปได้ที่จะค้าขายกับพ่อค้าต่างชาติโดยไม่ถูกแทรกแซงใดๆ จากกษัตริย์ ด้วยเหตุดังกล่าวนั้น อาจสรุปได้ว่าขุนนางทุกชั้นตั้งแต่ระดับ “เมืองแสน” และ “เมืองจันทน์” ตลอดจนระดับ “เพี้ย” ก็มีส่วนร่วมในการค้าต่างประเทศอย่างกระตือรือร้นเหมือนกษัตริย์และวงศานุวงศ์

4.2.3 ไพร่

“ชาวบ้านชาวเมือง” ใน ตาราง-11 จะหมายถึง “ไพร่” ซึ่งอยู่ภายใต้อำนาจการปกครองของรัฐ มีหน้าที่ส่งส่วยและถูกเกณฑ์แรงงานให้แก่นายของตนทุกปี ไพร่สามารถอยู่เป็นอิสระได้โดยมีสิทธิในการใช้ที่ดินสำหรับทำไร่ทำนา เนื่องจากว่าประชากรในอาณาจักรล้านช้างเบาบางมาก เหมือนภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แห่งอื่นๆ ไพร่จึงมีความสำคัญมากในฐานะที่เป็นผู้ผลิตเครื่องอุปโภคบริโภค ที่หล่อเลี้ยงชีวิตประจำวันของชนชั้นผู้ปกครอง ซึ่งเห็นได้จากข้อความในกฎหมายสุวรรณมุกดา ที่ว่า

อันหนึ่ง เจ้าขุนกินบ้านกินเมืองที่ใดก็ดี อย่าเบียดไพร่ [ปรับ] ไหมไพร่ ยามไร่ยามนาให้วางไพร่เมื่อหาไร่หามา อย่าเอาไปรังเรื้อ¹⁸ไว้ อันหนึ่ง ไพร่หาบได้ กู้เงินดอมเจ้าเมืองสามปีจึงเอาดอก อันหนึ่ง ไพร่สร้างไร่นารั่วสวนก่อนหน้า กินสามปีจึงเอาค่า [สำนึก 1994:58]

ชนชั้นผู้ปกครองก็คงจะตระหนักดีว่าการข่มเหงขูดรีดไพร่นั้นก่อให้เกิดการหลบหนีของไพร่จากการควบคุมของนาย จึงกลายเป็นความเสียหายให้แก่ตนเองในที่สุด แต่เป็นที่น่าแปลกใจก็คือ ทั้งๆ ที่ไพร่เป็นพื้นฐานเศรษฐกิจของรัฐ แต่แทบจะไม่มีหลักฐานกล่าวถึงหน้าที่และสิทธิของไพร่อย่างเป็นรูปธรรม จึงยากที่จะสร้างภาพรวมของระบบไพร่ในอาณาจักรล้านช้าง ในที่นี้ เราจะไม่

¹⁸ “เรื้อ” นี้ น่าจะเป็น “เรื้อน”

พิจารณาระบบไพร่มากกว่านี้เพราะไม่ใช่ประเด็นหลักในการเขียนวิทยานิพนธ์นี้ แต่เป็นประเด็นสำคัญที่สุดประเด็นหนึ่งในประวัติศาสตร์ลาวสมัยฟรีโมเดิร์นอย่างแน่นอน ซึ่งควรจะศึกษาในโอกาสต่อไป

อนึ่ง เราพบเห็นคำว่า “พ่อค้า (ลาว)” บ่อยครั้งในบันทึกของ Van Wuysthoff พ่อค้าบางกลุ่มอาจจะจะเป็น “กึ่งพ่อค้ากึ่งชาวนา” ซึ่งสังกัดอยู่ในชนชั้นไพร่ ก็เป็นไปได้ กล่าวคือ พวกเขาทำนาในฤดูฝนและประกอบการค้าในหมู่บ้านของตนและเขตใกล้เคียงในฤดูแล้ง แต่มีหลักฐานอยู่ว่า “ข้าราชการบริพารของพระองค์ พร้อมทั้งพ่อค้า (ลาว) มีความสัมพันธ์ทางการค้ากับตัวแทนชาวฮอลันดาที่อยุธยาและกัมพูชามาเป็นเวลายาวนานแล้ว” [Lejosne 1987:130] ถ้าหาก “ข้าราชการบริพาร” เป็นขุนนางชั้นต่างๆ “พ่อค้า” จะหมายถึงกลุ่มคนชนิตใดแน่ ตามบันทึกของ Van Wuysthoff เมื่อพ่อค้าลาวเดินทางไปอยุธยาโดยทางบก พวกเขาใช้เวลาห้าเดือนในขาไปและสามเดือนในขากลับ (เพราะขากลับบรรทุกของน้อยกว่า) [ibid.:159] พ่อค้าลาวอีกกลุ่มหนึ่งใช้เวลาไปกลับตั้ง 19 เดือน (คงจะรวมระยะเวลารอรับสินค้าอยู่ด้วย) [ibid.:157] พ่อค้าเหล่านี้คงจะมีส่วนร่วมในการค้าต่างประเทศตลอดเวลา ซึ่งอาจจะเรียกได้ว่าเป็น “พ่อค้าสมบูรณ” แต่ตามหลักการทั่วไปแล้ว ไพร่มีหน้าที่ที่จะส่งส่วยและถูกเกณฑ์แรงงานให้แก่ นายของตนทุกปี จึงยากที่จะไปค้าขายที่ต่างประเทศ โดยใช้เวลานานขนาดนี้ ข้าพเจ้าจึงขอเสนอสมมติฐานสองอย่างที่เกี่ยวกับฐานะของ “พ่อค้าสมบูรณ” ดังต่อไปนี้ คือ (1) พวกเขาเป็นกลุ่มหนึ่งซึ่งแตกต่างจากไพร่ทั่วไป พวกเขาอาจจะเสียภาษีอากรการค้าชนิดใดชนิดหนึ่งให้แก่รัฐ ไม่ต้องส่งส่วยและถูกเกณฑ์แรงงานให้แก่ นายคนใดคนหนึ่งโดยเฉพาะอย่างกับไพร่ทั่วไป หรือ (2) พวกเขาเป็นส่วนหนึ่งในชนชั้นไพร่ เนื่องจากว่าระบบไพร่ในขณะนั้นมีความยืดหยุ่นค่อนข้างมากหรือไม่ค่อยเข้มงวดเท่าที่ควร แม้ว่าพวกเขาไม่ได้อยู่ภายใต้การควบคุมของนายอย่างแท้จริงก็ตาม แต่นายก็ปล่อยพวกเขาให้ไปค้าขายที่ต่างประเทศ โดยรับส่วนแบ่งจำนวนหนึ่งเป็นระยะๆ ต้องยอมรับว่ายังไม่มีหลักฐานเพียงพอที่จะหาข้อสรุปได้ในที่นี้ แต่อย่างน้อยก็กล่าวได้ว่าใน “ยุคทอง” ของอาณาจักรล้านช้าง ได้มีกลุ่มคนทางสังคมกลุ่มหนึ่งที่เรียกได้ว่า “พ่อค้า” ซึ่งไม่ได้สังกัดอยู่ในชนชั้นขุนนาง แต่มีบทบาทสำคัญในการติดต่อค้าขายกับประเทศเพื่อนบ้าน

4.2.4 พ่อค้าต่างชาติ

ที่แท้จริง ยังไม่มีหลักฐานแน่ชัดที่จะบ่งบอกว่า “อาคันตุกะ (แขกผู้มาหา)” ใน ตาราง-11 เป็นกลุ่มคนอย่างไร แต่หลักฐานร่วมสมัยทำให้ทราบว่ามีชาวต่างชาติจำนวนหนึ่งที่ได้ทำงานในพระราชวังแล้ว¹⁹ ยังมีชาวต่างชาติจำนวนไม่น้อยซึ่งประกอบอาชีพค้าขายในอาณาจักรล้านช้าง ดังได้กล่าวแล้วข้างต้น ก่อนที่ Van Wuysthoff เดินทางมาถึงอาณาจักรล้านช้าง พ่อค้ามุสลิม (มัวร์)²⁰ และพ่อค้าสยามนำผลิตภัณฑ์สิ่งทออย่างดีจำนวนมากเข้ามาอาณาจักรดังกล่าวเป็นประจำ ตามบันทึกของ Van Wuysthoff พ่อค้ามุสลิมได้เรียกร้องต่อกษัตริย์ล้านช้างว่าขออยู่ต่อเป็นเวลาสามปีโดยมีอิสรภาพในระดับใดระดับหนึ่ง พระองค์จึงให้คำตอบว่าถ้าหากอยากจะอยู่ที่อาณาจักรนี้ ไม่มีใครขัดขวางให้ไปมาตามใจชอบ เพราะอาณาจักรนี้ได้เปิดกว้างต่อทุกคน แต่พระองค์ไม่สามารถให้อิสรภาพแก่พวกเขามากกว่าราษฎรของพระองค์ [Lejosne 1987:158] แสดงว่าฐานะของพ่อค้าต่างชาติไม่น่าจะสูงกว่าไพร่ คือ “ชาวบ้านชาวเมือง” ใน ตาราง-11 ดังนั้น “อาคันตุกะ” คงจะหมายถึงพ่อค้าต่างชาติซึ่งอาศัยอยู่ที่อาณาจักรล้านช้างเป็นช่วงระยะเวลาหนึ่ง

นอกจากพ่อค้ามุสลิมและพ่อค้าสยามแล้ว ยังมีพ่อค้าชาติอื่นๆอีกด้วย ดังเช่น ชาวจีนนำชะมดเชียงและผ้าไหมมาขายที่เวียงจันทน์โดยผ่านหลวงพระบาง (อ้างแล้วใน [4.1.1.5]) ชาว Quang-nam นำไหมดิบมาขายและซื้อผ้าไหมและนอแรดที่นครพนม ([4.1.1.4]) เนื่องจากว่า Van Wuysthoff และผู้ช่วยงานยังพบเห็นชาวกัมพูชาหรือเรือกัมพูชาบ่อยครั้งที่เวียงคุกและในการเดินทางตามแม่น้ำโขง [Lejosne 1987:150,174,195,196,203] ชาวกัมพูชาก็คงจะมาค้าขายที่อาณาจักรล้านช้างเป็นจำนวนมาก

อนึ่ง ดังได้กล่าวแล้วใน [3.1.1] ในระหว่างครึ่งหลังคริสต์ศตวรรษที่ 15 ถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 16 อาณาจักรมะละกาเจริญก้าวหน้าเป็นอย่างมากในฐานะที่เป็นศูนย์กลางการค้าในภาคพื้นสมุทรเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ภาษาของอาณาจักรดังกล่าว คือ ภาษามลายู จึงกลายเป็น “ภาษาทั่วไปทางการค้า” ในภูมิภาคดังกล่าว [Ikehata 1999:94-6] ตามผู้ช่วยงานของ Van Wuysthoff ได้บันทึก บุตรชาย Phia Tau ของเจ้าเมือง Pawa ชื่อว่า Phia Powan (อ้างแล้วใน

¹⁹ เท่าที่พิจารณาบันทึกของ Van Wuysthoff พบว่ามีชาวจีนจำนวนหนึ่งที่รับผิดชอบงานแปลเอกสารในพระราชวัง [Lejosne 1987:131,133]

²⁰ โปรดดู เจริญธรรมา 11 ในบทที่ 3 อีกครั้ง เข้าใจว่าพ่อค้ามุสลิมเหล่านี้เข้ามาอาณาจักรล้านช้างโดยผ่านอาณาจักรอยุธยาเป็นส่วนใหญ่

[4.2.2)] สังขามลายุคนหนึ่งมาหาผู้ช่วยงานที่เวียงคุก ชาวมลายูคนนี้จะคงจะเป็นลูกจ้างของ Phia Tau อันทำให้ทราบว่าขอบเขตการเคลื่อนไหวของชาวมลายูนั้นมีจนถึงลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง อีกนัยหนึ่ง แม้แต่รัฐภายในภาคพื้นทวีปอย่างอาณาจักรล้านช้างก็ใช่ว่าไม่เกี่ยวข้องกับภาคพื้นสมุทร อย่างไรก็ตาม ในคริสต์ศตวรรษที่ 17 ชาวต่างชาติจำนวนมากพักอยู่ในอาณาจักรล้านช้าง และมีส่วนร่วมในการค้าต่างประเทศโดยมีฐานะทางสังคมเท่าเทียมกับชนชั้นไพร่ในที่นั้น

4.2.5 ข้อย (ทาส)

อย่างที่ ตาราง-11 ชี้ให้เห็น “ข้อย (ทาส)” พร้อมด้วย “คนทุกขี้ไร้” ประกอบเป็นชนชั้นต่ำที่สุดในสังคมลาว ยอมรับกันโดยทั่วไปว่าข้อยเป็นคนรับใช้ส่วนบุคคลของ “เจ้าข้อย” โดยไม่ได้รับค่าตอบแทน ส่วนเจ้าข้อยนั้นสังกัดอยู่ในชนชั้นผู้ปกครอง คือ กษัตริย์ วังศานวงศ์และขุนนางชั้นต่างๆ เท่าที่พิจารณา *กฎหมายธรรมศาสตร์* พบว่าข้อยเป็นทรัพย์สินอย่างหนึ่งของเจ้าข้อย ซึ่งมักจะมีการมอบรับและซื้อขายกัน และแม้แต่มีการลักขโมยอีกด้วย [อรุณรัตน์ 1986: อ.49, อ.42, อ.34²¹] เพราะฉะนั้น จำนวนข้อยซึ่งเจ้าข้อยครอบครองอยู่นั้นก็เป็นเครื่องชี้อย่างหนึ่งที่บ่งบอกความมั่งมีของเจ้าข้อยด้วย

แม้ว่าข้อยต้องอยู่ภายใต้การครอบครองของเจ้าข้อยก็ตาม แต่ฐานะของข้อยเหล่านั้นเชื่อว่า จะตายตัวอย่างที่เราคิด เพราะกฎหมายโบราณบางฉบับกล่าวถึงเงื่อนไขต่างๆซึ่งทำให้ข้อยกลายเป็นไพร่และไพร่กลายเป็นข้อย ดังเช่น *กฎหมายธรรมศาสตร์* ชี้ให้เห็นเงื่อนไขสามอย่างซึ่งทำให้ข้อยกลายเป็นไพร่ คือ (1) ข้อยเป็นทรัพย์สินอย่างหนึ่ง จึงสามารถไถ่ข้อยมาเป็นไพร่ [ibid.: มิ.14] (2) ถ้าหากเจ้าข้อยนอนกับภรรยาข้อย เจ้าข้อยต้องยอมให้สามีภรรยาผู้นั้นพ้นออกจากรู้นะที่เป็นข้อยมาเป็นไพร่ [ibid.: มิ.9] (3) ตามพระวินัยพุทธศาสนา ผู้ใดปรารถนาจะบวชเป็นพระ ผู้นั้นต้องตัดพันธะทางโลกทั้งหมดเสียก่อน เพราะฉะนั้น ถ้าหากเจ้าข้อยอยากจะให้ข้อยของตนไปบวชเพื่อจะสั่งสมบุญให้แก่เจ้าข้อยเอง เจ้าข้อยต้องยอมให้ข้อยคนนี้เป็นไพร่ เพื่อจะปลดปล่อยเขาจากพันธะทางโลก [ibid.: อ.44] อีกด้านหนึ่ง *กฎหมายสุวรรณมุกดา* กล่าวถึงกรณีสี่อย่างซึ่งทำให้ไพร่

²¹ เมื่ออ้างอิงมาตราใน *กฎหมายธรรมศาสตร์* จะใช้เครื่องหมายย่อต่อไปนี้

เครื่องหมายย่อ	ป.	อ.	มิ.	ม.	ส.
ชื่อห้อง (ตอน)	ปาณาติบาต	อทินาทาน	มิฉฉาจาร	มุสสาวาท	สุรา

ตัวอย่าง “อ.49” หมายถึง ห้องอทินาทาน มาตราที่ 49

กลายเป็นข้อ คือ (1) ผู้ใดมีหนี้สินจากนายแต่ใช้หนี้ไม่ได้ มาเป็นข้อของนาย (2) ผู้ใดฆ่านายแต่เสียค่าชดใช้ไม่ได้ มาเป็นข้อของครอบครัวนาย พร้อมกันนั้น เมื่อนายเกณฑ์ทหารส่งไปสนามรบ (3) ผู้ใดลักหนีจากสนามรบแต่เสียค่าปรับไม่ได้ หรือ (4) ผู้ใดทำอาชญากรรมแต่เสียค่าชดใช้ไม่ได้ มาเป็นข้อของนาย [ลาลิด 1994:58] ด้วยเหตุดังกล่าวนั้น ชนชั้นข้อได้แยกออกจากชนชั้นอื่นๆ อย่างเด่นชัดก็จริง แต่ความเปลี่ยนแปลงฐานะของบุคคลระหว่างชนชั้นไพร่กับชนชั้นข้อนั้นคงจะทำได้ง่ายกว่าที่เราคิดกัน

อนึ่ง นอกจากฐานะเป็นคนรับใช้ส่วนบุคคลของเจ้าข้อแล้ว ข้อยังมีบทบาททางเศรษฐกิจอย่างไรแน่ ใน *กฎหมายธรรมศาสตร์* มีมาตราหนึ่งที่น่าสนใจก็คือ “จ้างข้อท่านไปค้าต่างเมืองบให้เจ้ารู้ ข้อท่านหากตายก็ดี ลักหนีก็ดี ให้ผู้เอาไปค้าใช้ค่าคนท่านเทอญ” [อรุณรัตน์ 1986:ป.76] ในกรณีนี้ นายจ้างไม่ใช่เจ้าข้อจริง แต่เจ้าข้อก็น่าจะสั่งข้อของตนให้ไปค้าขายได้อีกด้วย เพราะดังได้กล่าวแล้วข้างต้น ชุมนางทุกชั้นมีส่วนร่วมในการค้าต่างประเทศอย่างกระตือรือร้น แต่ชุมนางเหล่านี้เชื่อว่าไปค้าขายด้วยตนเองโดยทอดทิ้งหน้าที่ทางราชการและการทำงานต่างๆ ในอาณาเขตรับผิดชอบของตน จึงจำเป็นต้องส่งลูกน้องของตน คือ ข้อ ให้ไปค้าขายแทนตนเอง ถ้าเช่นนั้น ส่วนหนึ่งของ “พ่อค้า” ที่ได้พิจารณามาแล้วในตอนที่ผ่านมาอันอาจจะเป็นข้อในประเภทนี้ เรายังไม่ทราบว่าชนชั้นข้อมีความสำคัญมากน้อยเพียงใดต่อเศรษฐกิจแห่งรัฐ แต่อย่างน้อยก็กล่าวได้ว่าข้อบางกลุ่มมีส่วนเกี่ยวข้องกับการค้าต่างประเทศในฐานะที่เป็นผู้ช่วยงานของชนชั้นผู้ปกครอง

4.2.6 ลาวเทิง - ชาวบ้านในเขตภูดอย

อย่างที่เราทราบกัน ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในสมัยพริโมเดิร์นไม่มีอาณาจักรใดๆ ที่มีเขตแดนชัดเจนและสามารถปกครองชาวบ้านในอาณาบริเวณของตนได้ทั้งหมด โดยทั่วไปแล้ว ขอบเขตที่กษัตริย์อาณาจักรต่างๆ ได้ปกครองโดยตรงนั้นจำกัดอยู่ในราชธานีและเขตใกล้เคียงเท่านั้น กษัตริย์จึงแต่งตั้งวงศ์หรือนางชั้นสูงที่ไว้วางใจได้ให้เป็นเจ้าเมืองเมืองสำคัญๆ พยายามขยายอิทธิพลออกไปสู่ท้องถิ่นโดยทางอ้อม แต่อำนาจการปกครองของเจ้าเมืองก็เชื่อว่าบรรลุถึงดินแดนชายขอบอย่างทั่วถึง ในกรณีอาณาจักรล้านช้างซึ่งประกอบด้วยภูเขาสลับซับซ้อน

เป็นส่วนใหญ่²² ข้อจำกัดทางคมนาคมคงจะสร้างความยากลำบากอย่างยิ่งในการปกครองท้องถิ่นอย่างไม่ต้องสงสัย ในสถานภาพดังกล่าว เจ้าเมืองในพื้นที่ต่างๆสามารถปกครองชาวบ้านในเขตมณฑล ซึ่งประกอบด้วยลาวเทิงเป็นส่วนใหญ่ได้อย่างมีประสิทธิภาพหรือ อีกนัยหนึ่ง ลาวเทิงในเขตมณฑลก็มีหน้าที่ส่งส่วยและถูกเกณฑ์แรงงานในฐานะที่เป็นไพร่เหมือนลาวลุ่มในพื้นที่ราบหรือ

ก่อนอื่น คงจะมีความเป็นไปได้น้อยมากที่เจ้าเมืองให้แรงกดดันทางการเมืองและทางทหารบังคับลาวเทิงให้ส่งส่วยและเป็นแรงงานเกณฑ์ เพราะแม้ว่าเจ้าเมืองปราบปรามดินอาศัยของลาวเทิงได้สำเร็จก็ตาม แต่โดยที่ลาวเทิงทำไร่แบบเลื่อนลอยเป็นอาชีพหลักนั้นน่าจะหลบหนีออกจากพื้นที่ดังกล่าวได้ง่ายดาย หรือแม้ว่าสามารถปกครองลาวเทิง ซึ่งกระจัดกระจายอยู่ในเขตมณฑลกว้างขวาง ได้ตลอดเวลาก็ตาม คงจะมีประโยชน์น้อยมากเมื่อเทียบกับค่าเสียต่างๆในการปกครอง²³

อีกด้านหนึ่ง เป็นไปได้ว่าระหว่างเจ้าเมืองกับลาวเทิง ได้มี “ความสัมพันธ์แบบ Patron กับ Client” ที่ให้เห็นในสังคมแบบจารีตของไทย ลาวเทิงจึงยินดีที่จะรับหน้าที่ส่งส่วยและเป็นแรงงานเกณฑ์ให้แก่เจ้าเมือง²⁴ ถ้าเช่นนั้น เจ้าเมืองกับลาวเทิงต้องรักษาความสัมพันธ์ใกล้ชิดตลอดเวลา

²² ภูเขาและที่ราบสูงคลุมสี่ส่วนห้าของเนื้อที่ทั้งหมดในประเทศลาวปัจจุบัน [สิริยุทธ และคณะ 1989:31]

²³ เพราะฉะนั้น อย่างที่ตำนานกล่าวไว้ หลังจากพระเจ้าฟ้ารุ่งมปราบปรามลาวเทิง (“ข้าเก่า” ในต้นฉบับ) ในภาคเหนือของลาวได้สำเร็จ พระองค์กวาดต้อนพวกเขาให้เป็นแรงงาน [สิริ และ มอบ 1994:40-1] แสดงว่าผู้ปกครองเองไม่ได้คิดตั้งแต่แรกว่าสามารถปกครองชาวบ้านในเขตมณฑลได้ตลอดเวลา อนึ่ง ในสมัยอาณานิคมฝรั่งเศส ปีละครั้ง ลาวเทิงในภาคเหนือของลาวส่งเงินสด ข้าว สัตว์เลี้ยงและอื่นๆเป็นภาษีให้แก่รัฐบาลหลวงพระบางเหมือนลาวลุ่ม แต่การเก็บภาษีดังกล่าวคงจะเพ็ญเป็นจริงโดยการบริหารอาณานิคมอย่างเด็ดขาดของประเทศฝรั่งเศส

²⁴ “ความสัมพันธ์แบบ Patron กับ Client” นั้นเป็นความคิดอย่างหนึ่งซึ่ง อคิน รพีพัฒน์ ได้ใช้ในการอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างนายกับไพร่ในสังคมแบบจารีตของไทย สาระสำคัญก็คือ ไพร่ต้องการการคุ้มครองและการช่วยเหลือจากนาย ไพร่จึงยอมอยู่ภายใต้อำนาจของนาย และมอบของขวัญ (ส่วย) และการบริการ (แรงงาน) ให้แก่นาย [Akin 1996:102-7] อีกนัยหนึ่ง ความสัมพันธ์ระหว่างนายกับไพร่นั้นอาศัยความสัมพันธ์แบบการพึ่งพาซึ่งกันและกัน ไม่ได้ขึ้นอยู่กับแรงบังคับทางการเมืองของนายที่มีต่อไพร่ น่าจะกล่าวได้ว่าเงื่อนไขที่ทำให้ความสัมพันธ์เช่นนี้เป็นรูปเป็นร่างขึ้นก็คือ

และมีความสำนึกร่วมกันว่าเป็นสมาชิกในสังคมเดียวกัน เป็นที่น่าเสียดาย เรายังไม่ค้นพบหลักฐานชิ้นใดที่กล่าวถึงความสำนึกของฝ่ายหนึ่งที่มีต่ออีกฝ่ายหนึ่งในสมัยอาณาจักรล้านช้าง แต่จากผลการสำรวจภาคสนามครั้งนี้ ปรากฏว่าในครั้งแรกคริสต์ศตวรรษที่ 20 ลาวเทิงซึ่งอาศัยอยู่ชานเมืองหลวงพระบางไม่ได้มองว่าลาวลุ่มมีความสำคัญมากกว่า “คู่ค้า” ในชีวิตประจำวันของตน ดังเช่น คนชาวลาวเทิงคนหนึ่งกล่าวถึงความสัมพันธ์กับลาวลุ่มว่าดังนี้

อย่างที่ลาวเทิงนับถือผีและลาวลุ่มนับถือศาสนาพุทธ กลุ่มคนทั้งสองเหล่านี้มีความแตกต่างกันอันชัดเจนและไม่ค่อยเกี่ยวข้องซึ่งกันและกันเท่าไรนัก ... ลาวลุ่มอาศัยเลี้ยงอาหารหลายอย่างของลาวเทิง ลาวเทิงเก็บหรือผลิตกำยาน ครั่ง กระวาน ผื่น สัตว์เลี้ยง และข้าว ส่วนลาวลุ่มผลิตผ้าฝ้ายและผัก ความสัมพันธ์ระหว่างลาวเทิงกับลาวลุ่มนี้เพียงแต่เป็นความสัมพันธ์ทางการค้าเท่านั้น เราไม่มีความรู้สึกพิเศษที่มีต่อลาวลุ่ม²⁵

เป็นที่แน่นอนอยู่แล้ว กรณีที่ลาวเทิงบางกลุ่มจากเขตภูคอยย้ายลงมาพื้นที่ราบโดยมีเหตุผลอย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว จึงกลายเป็นเหมือนลาวลุ่มนั้นเป็นอีกเรื่องหนึ่ง แต่ข้อมูลดังกล่าวทำให้ทราบว่แม้แต่ในครั้งแรกคริสต์ศตวรรษที่ 20 ลาวเทิงในเขตภูคอยยังดำรงชีวิตอยู่อย่างโดดเดี่ยว โดยไม่มีความสัมพันธ์กับลาวลุ่มในพื้นที่ราบเว้นแต่เพื่อการค้าเป็นระยะๆ ถ้าหากได้มีความสัมพันธ์เช่นนี้ระหว่างลาวลุ่มกับลาวเทิงในคริสต์ศตวรรษที่ 17 ไม่น่าจะเป็นไปได้ว่าลาวเทิงต้องการเจ้าเมืองซึ่งเป็นตัวแทนลาวลุ่มในฐานะที่เป็น Patron ของตน และยินดีที่จะส่งส่วยและเป็นแรงงานเกณฑ์ให้แก่เจ้าเมือง

สรุปแล้ว ไม่ว่าโดยแรงกดดันทางการเมืองและทางทหารของเจ้าเมือง หรือโดยความสัมพันธ์แบบ Patron กับ Client ก็ตาม มีความเป็นไปได้ไม่น้อยมากที่ลาวเทิงในเขตภูคอยยอมอยู่ภายใต้การควบคุมของเจ้าเมือง สิ่งสำคัญอยู่ที่ว่านอกจากชนชั้นทางสังคมชั้นต่างๆที่ได้พิจารณามาแล้วในตอนนี้อย่างมีกลุ่มคนทางสังคมอีกกลุ่มหนึ่ง คือ ลาวเทิงในเขตภูคอย ที่มีความสัมพันธ์ทาง

นายกับไพร่รักษาความสัมพันธ์ใกล้ชิดตลอดเวลาและมีความสำนึกร่วมกันว่าเป็นสมาชิกในสังคมเดียวกัน

²⁵ ได้ข้อมูลจากนายบุญทัน แก้วมะณี (อายุ 75 ปี) เมืองน้ำบาก แขวงหลวงพระบาง ในวันที่ 31 เดือนมีนาคม ค.ศ.1999 ท่านเป็นเจ้าเมืองน้ำบากคนแรกซึ่งเป็นลาวเทิง ชื่อท่านเป็นชื่อแบบลาวลุ่มเพราะได้รับตำแหน่งทางราชการเป็นเวลานาน

การค้ากับสังคมลาวอย่างใกล้ชิด แต่อยู่บนกระบวนการปกครองของกษัตริย์หรือเจ้าเมือง ที่แท้จริง ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างลาวเทิงในเขตภูตอยกับลาวลุ่มในพื้นที่ราบนั้นเป็นประเด็นสำคัญอย่างหนึ่งในการศึกษาระบบเศรษฐกิจของอาณาจักรล้านช้างสมัยนั้น ซึ่งจะพิจารณาในตอนต่อไป

4.3 ระบบหมุนเวียนสินค้า

ดังได้พิจารณาแล้วใน [4.1.1] สินค้าขาออกของอาณาจักรล้านช้างในขณะนั้น แทบจะทั้งหมดไม่ได้เกิดขึ้นเองในตัวเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ของป่าซึ่งเป็นสินค้าขาออกสำคัญที่สุดนั้น ล้วนเก็บจากเขตภูตอยห่างไกลจากราชาธานีเวียงจันทน์มากพอสมควร เพื่อจะทำให้ผลิตผลดังกล่าวกลายเป็นสินค้าขาออก น่าจะมีวิธีการอย่างใดอย่างหนึ่งที่ทำให้ผลิตผลเหล่านี้จากท้องถิ่นไหลเข้ามาสู่ศูนย์กลางอย่างต่อเนื่อง ที่เรียกว่า “ระบบหมุนเวียนสินค้า” จากการศึกษาในเบื้องต้นพบว่าระบบหมุนเวียนสินค้านี้ประกอบด้วย “ระบบส่วย” และ “การค้าภายใน” อีกนัยหนึ่ง เมื่อระบบทั้งสองนี้ได้ร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพ อาณาจักรล้านช้างจึงเข้าไปสู่ “ยุคทอง” ได้สำเร็จ ต่อไปนี้ เราจะพิจารณาระบบส่วย ([4.3.1]) การค้าภายใน ([4.3.2]) และปัจจัยทางเศรษฐกิจที่ก่อให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองแก่อาณาจักรล้านช้างในคริสต์ศตวรรษที่ 17 ([4.3.3])

4.3.1 ระบบส่วย

เป็นที่ยอมรับกันทั่วไปว่าหน้าที่ของไพร่ในยามปกตินั้นมีอยู่สองอย่างคือ การถูกเกณฑ์แรงงานและการส่งส่วย²⁶ การเกณฑ์แรงงานนี้หมายความว่าทุกปี นายสั่งให้ไพร่ทำงานแก่ตนเองเป็นระยะเวลาที่กำหนดไว้ แต่ในกรณีที่มีความยากลำบากในการเกณฑ์ไพร่ซึ่งอาศัยอยู่ที่ห่างไกลจากตัวเมือง เป็นธรรมดาที่จะเก็บผลิตผลพื้นเมืองเป็นส่วยแทนเกณฑ์แรงงาน²⁷ นอกจากส่วยซึ่งไพร่ส่งให้แก่นายของตนแล้ว ยังมีส่วยอีกแบบหนึ่งซึ่งเจ้าเมืองท้องถิ่นส่งให้แก่กษัตริย์เพื่อจะแสดงความ

²⁶ ตามความเป็นจริงแล้ว กฎหมายโบราณลาวใช้คำว่า “จวด” หรือ “จวดงา” มากกว่าคำว่า “ส่วย” เราจึงควรจะพิจารณาว่าใช้คำใดดีในการศึกษาประวัติศาสตร์อาณาจักรล้านช้าง

²⁷ ในระยะเวลาที่ผ่านมา แทบจะไม่มีการศึกษาเกี่ยวกับเกณฑ์แรงงานของอาณาจักรล้านช้างอย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งควรจะศึกษาในโอกาสต่อไป

จงรักภักดีด้วย²⁸ ต่อไปนี้ จะพยายามพิจารณาระบบส่วยซึ่งประกอบด้วยการส่งส่วยสองแบบเหล่านี้
 นี้อย่างเป็นรูปธรรมเท่าที่จะทำได้

ก่อนอื่น กฎหมายสุวรรณมุกดา ยกให้เห็นรายการผลิตผลบางชนิดซึ่งไพร่หน้าจะส่งให้แก่นาย
 ของตนเป็นส่วย เช่น ทอง เงิน หอก กำไล พริก กระเทียม ขิง หอม ข้าว น้ำผึ้ง เป็นต้น [ล้าฉัด
 1994:65,109] นอกจากนี้ Van Wuysthoff ยังกล่าวถึงการส่งส่วยด้วยทองดังนี้

ในเมืองใดที่มีทอง [ในอาณาจักรล้านช้าง] ชาวบ้านทุก 100 คนโดยประมาณหรือทุก
 ตระกูลต้องส่งทอง 1 hoy (123.52g) เป็นส่วย 5 hoy เท่ากับ 1 catti เพราะฉะนั้น สามารถ
 ประเมินรายได้ภาษีของแต่ละปีเป็น 2 picul (123.52kg) อันเป็นแหล่งรายได้สำคัญที่จะ
 เพิ่มทุนทรัพย์สมบัติของกษัตริย์ แต่พระองค์ไม่ค่อยให้ความสำคัญแก่สินค้าอย่างอื่น พระ
 องค์ใช้จ่ายส่วนใหญ่ของ 2 picul นี้ ในการจ่ายค่าครองชีพของพระสงฆ์และซื้อเครื่อง
 ประดับสำหรับวัดวาอารามและพระเจดีย์ [Lejosne 1987:166]

แสดงว่าชนชั้นผู้ปกครองในขณะนั้นให้ความสำคัญเป็นพิเศษในการเก็บส่วยด้วยทอง แต่
 ในภูมิภาคที่ไม่มีทอง น่าจะอนุมานได้ว่าไพร่ให้ส่งส่วยด้วยผลิตผลอย่างอื่นอีกด้วย อย่างไรก็ตาม ข้อ
 มูลเหล่านี้ทำให้ทราบว่าส่วยสินค้าในขณะนั้นประกอบด้วย (1) ทองและเงิน ซึ่งไพร่ทั่วไปคงจะร่อน
 เอาตามแม่น้ำสายต่างๆ (2) ผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรมในครอบครัวบางอย่าง เช่น เครื่องมือ เครื่องใช้
 เครื่องประดับ เป็นต้น ไพร่ที่มีฝีมือพิเศษคงจะทำส่ง²⁹ (3) เสบียงอาหารบางชนิด ซึ่งสามารถเก็บไว้
 ได้เป็นช่วงระยะเวลาหนึ่ง ไม่จำเป็นต้องกล่าวก็ได้ว่าส่วยสินค้าเหล่านี้ พร้อมด้วยแรงงานของไพร่

²⁸ “ส่วย” ประเภทนี้ อาจจะเรียกได้ว่า “บรรณาการ”

²⁹ จากผลการสำรวจภาคสนามครั้งนี้ พบว่าในหลวงพระบางสมัยอาณาจักรล้านช้าง ได้มีหมู่บ้าน
 บางแห่งที่ตั้งใจดำเนินการผลิตอุตสาหกรรมในครอบครัวโดยเฉพาะ เช่น ผลิตภัณฑืสิ่งทอ เครื่อง
 บัณฑิตเผา เครื่องเหล็ก เป็นต้น เราไม่ทราบแน่ชัดว่า “หมู่บ้านช่าง” เหล่านี้ปรากฏขึ้นตั้งแต่สมัยใด
 แต่ดังได้กล่าวแล้วข้างต้น ผลการสำรวจจากเตาเผาเครื่องปั้นดินเผาที่เมืองสีลัดตะนาก กำแพง
 นครเวียงจันทน์ ทำให้ทราบว่าได้มีการผลิตเครื่องปั้นดินเผาที่เวียงจันทน์อย่างช้าในคริสต์ศตวรรษ
 ที่ 15 [Hein et al. 1992:101-2] จึงสันนิษฐานได้ว่าได้มี “หมู่บ้านช่าง” แล้วในเมืองสำคัญสมัย
 คริสต์ศตวรรษที่ 17

มีความสำคัญมากในการหล่อเลี้ยงชีวิตประจำวันของชนชั้นผู้ปกครองและเสริมความหรรษาของพระราชวังและศาสนสถานอีกด้วย

อีกด้านหนึ่ง มีหลักฐานน้อยมากที่จะกล่าวถึงการส่งส่วยของเจ้าเมืองท้องถิ่นให้แก่กษัตริย์ ผู้ช่วยงานของ Van Wuysthoff ยังบันทึกการสนทนากับ Phia Tau บุตรชายของเจ้าเมือง Pawa ชื่อว่า Phia Powan ดังนี้

เขา (Phia Tau) เล่าให้ฟังว่าในเมืองของเขา มีทอง กายาน ครั่งมากมาย และมีความเป็นไปได้ที่ [พ่อค้า] จะสามารถขายผลิตภัณฑ์สิ่งทอได้จำนวนมาก กล่าวคือ ทุกปี [พ่อค้า] จะสามารถแลกเปลี่ยนผลิตภัณฑ์สิ่งทอและเงินกับทอง 1 picul (61.76kg) ได้ นอกจากนี้ เขายังกล่าวอีกว่าทุกปี Phia Powan ซึ่งเป็นคุณพ่อของเขา ส่งทอง 10 catti (6.18kg) ให้แก่กษัตริย์ [Lejosne 1987:194]

แสดงว่าทองเป็นรายการหลักในการส่งส่วยของเจ้าเมืองท้องถิ่นให้แก่กษัตริย์เหมือนกรณีการส่งส่วยของไพร่ให้แก่นาย แต่สิ่งที่สำคัญกว่านั้นก็คือ ทั้ทั้งที่เมือง Pawa มีการผลิตกายานและครั่งมากมาย เจ้าเมืองไม่ได้ส่งส่วยให้แก่กษัตริย์ด้วยผลิตภัณฑ์ดังกล่าว ตามความเป็นจริงแล้ว ยังไม่มีหลักฐานชิ้นใดที่กล่าวถึงของป่าในฐานะที่เป็นส่วยสินค้า ถ้าหากของป่าไม่ใช่รายการส่วยสินค้าโดยแท้จริง สินค้าเหล่านี้ได้นำเข้ามาสู่ศูนย์กลางได้อย่างไร เพื่อจะตอบปัญหาดังกล่าว เราจะพิจารณาระบบหมุนเวียนสินค้าอีกแบบหนึ่ง คือ การค้าภายใน ในตอนต่อไป

4.3.2 การค้าภายใน

ได้ตั้งพิจารณาแล้วใน [4.1.1] ของป่าโดยมีกายานและครั่งเป็นหลักนั้นเก็บได้ตามเขตภูดอยในภาคเหนือของลาวเป็นส่วนใหญ่ จากการศึกษาในเบื้องต้น พบว่าของป่าเหล่านี้ถูกนำมาที่แหล่งรวบรวมสินค้าน้อยก่อนซึ่งมักจะตั้งอยู่ริมแม่น้ำ แล้วจึงนำเข้าสู่แหล่งรวบรวมสินค้าในแต่ละภูมิภาค เช่น หลวงพระบาง เป็นต้น จากนั้น ส่งออกยังศูนย์กลางการค้า คือ เขตเวียงจันทน์-เวียงคุก ซึ่งพ่อค้าต่างชาติเข้ามาติดต่อค้าขายเป็นจำนวนมาก ในทางกลับกัน สินค้าต่างประเทศบางอย่างและผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรมในครอบครัวซึ่งลากลุ่มในตัวเมืองได้ผลิตนั้นก็ส่งออกจากส่วนกลางไปยังท้องถิ่น เพื่อความสะดวกในการพิจารณาต่อไป เราจะแยกขบวนการการค้าภายในดัง

กล่าวออกเป็นสองส่วน คือ (1) การค้าระหว่างแหล่งผลิตสินค้ากับแหล่งรวบรวมสินค้า (2) การค้าระหว่างแหล่งรวบรวมสินค้ากับศูนย์กลางการค้า

4.3.2.1 การค้าระหว่างแหล่งผลิตสินค้ากับแหล่งรวบรวมสินค้า

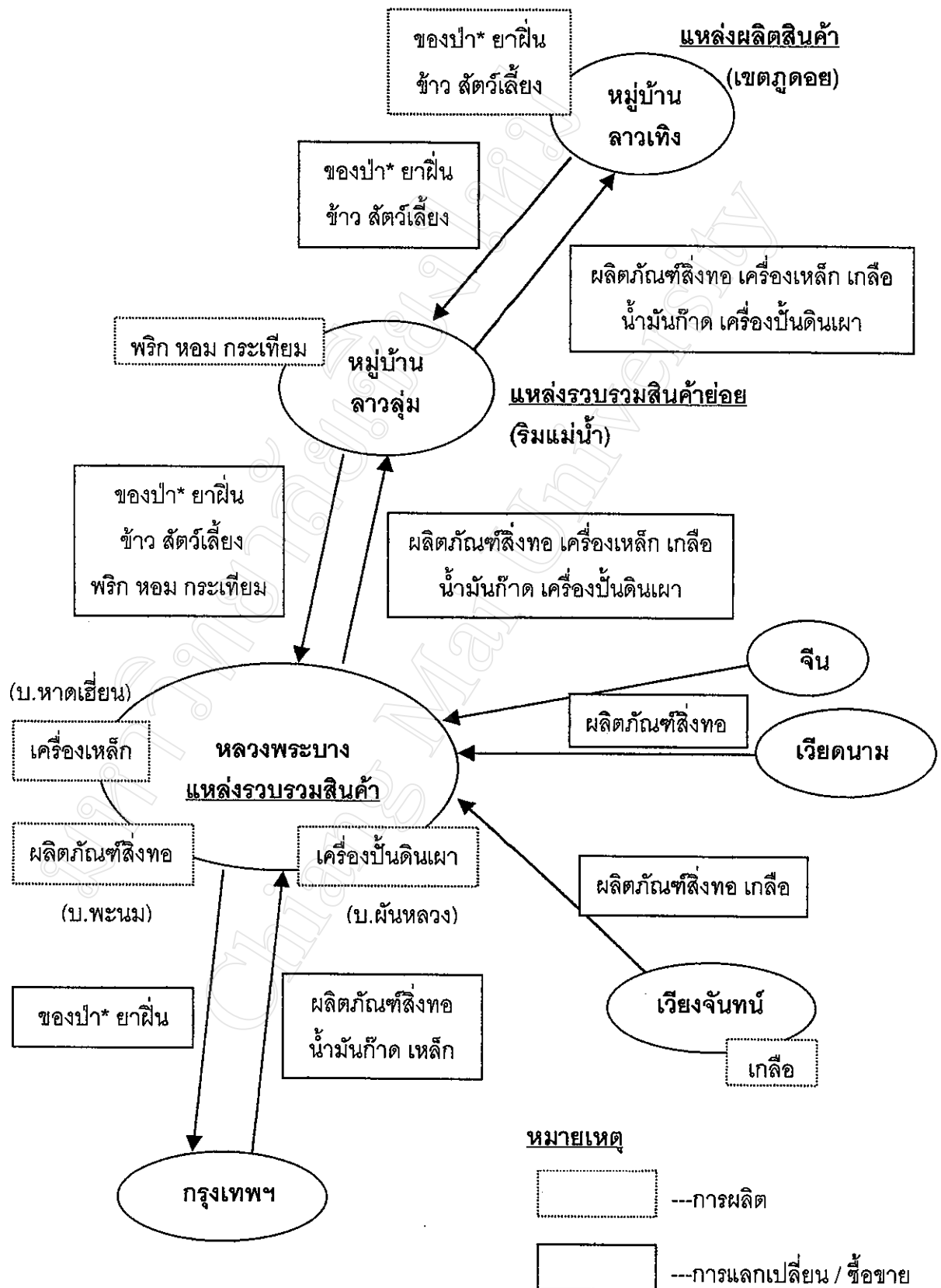
ในตอนนี้ เราจะพิจารณาสภาพแท้จริงของการค้าในท้องถิ่น คือ ใครเป็นผู้เก็บของป่าของป่าในเขตภูดอยไหลเข้ามาสู่แหล่งรวบรวมสินค้าได้อย่างไร มีสินค้าอะไรบ้างที่ลำเลียงไปสู่เขตภูดอยในฐานะที่เป็นตัวกลางในการแลกเปลี่ยนกับของป่า แต่เป็นที่น่าเสียดายก็คือ เนื่องจากว่าทั้ง Van Wuysthoff และ Maria Leria (ผู้ให้ข้อมูลแก่ Marini) ไม่ได้เดินทางเข้าไปถึงเมืองท้องถิ่นของอาณาจักรล้านช้าง จึงไม่มีหลักฐานร่วมสมัยขึ้นใดๆ ที่กล่าวถึงขบวนการการค้าในท้องถิ่นอย่างเป็นทางการ ดังนั้น เราจะมองสภาพการค้าในภาคเหนือของลาวระหว่างปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ถึงครึ่งแรกคริสต์ศตวรรษที่ 20 โดยใช้หลักฐานประเภทเอกสารในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 พร้อมทั้งผลการสำรวจภาคสนามครั้งนี้เสียก่อน แล้วจึงพิจารณาอีกว่าสภาพดังกล่าวสอดคล้องกับสภาพในคริสต์ศตวรรษที่ 17 มากน้อยเพียงใด

ก่อนอื่น P.Neis แพทย์ชาวฝรั่งเศส ซึ่งเดินทางเข้ามาลาวในคริสต์ศตวรรษ 1880 จากหลวงพระบางทวนน้ำอูและบันทึกการค้าระหว่าง "ลาว (ลาวลุ่ม)" กับ "ข้า (ลาวเทิง)" ในเมืองงอยและเขตใกล้เคียง แขวงหลวงพระบางปัจจุบัน ดังนี้

พวกลาวจากเมืองงอย เมืองขึ้น³⁰ และหลวงพระบาง จัดทำสิ่งที่พวกเขาเรียกว่า "ตลาดข้า" บนสันดอนซึ่งปรากฏออกมาในฤดูแล้ง พวกเขานำผ้า เครื่องเงิน เหล้าทำจากข้าวมา และเอาไม้ไผ่มาทำแพขนาดใหญ่ในเวลารอพวกข้านำข้าว ฝ้าย ไหม ใบยาสูบ เบ็ดอกไม้ธมานแผล และครั้งมาแลกเปลี่ยน ที่ฝั่งตรงกันข้ามของตลาดดังกล่าว เรานับแพได้สิบแพ แต่ละแพมีถึงสินค้าสาม สิบ สินค้าที่ประกอบพื้นฐานการค้าตามน้ำอูก็คือ ฝ้ายและครั่ง [Neis 1997:111-2]

³⁰ "เมืองขึ้น" คงจะเป็นบ้านเมืองขึ้น ที่สังกัดอยู่ในเมืองงอย แขวงหลวงพระบางปัจจุบัน

แผนภาพ-2: การค้าในภาคเหนือของลาวสมัยอาณาจักรมอญ

* หมายถึง กำยาน ครั่ง กระวาน เขากวาง หนังฟาน เป็นต้น

พร้อมกันนั้น จากการสัมภาษณ์คนชราของลาวเทิงและลาวลุ่มในหลวงพระบางและเขตใกล้เคียง ข้าพเจ้าได้ข้อมูลหลายอย่างที่เกี่ยวกับสถานการณ์การค้าในภาคเหนือของลาวสมัยอาณาจักรฝรั่งเศส (โปรดดู แผนภาพ-2) บันทึกของ P.Neis และผลการสัมภาษณ์ดังกล่าวทำให้ทราบว่าระหว่างลาวเทิงกับลาวลุ่ม ได้มีการแบ่งงานกันค่อนข้างชัดเจนแล้ว กล่าวคือ ลาวเทิงส่วนใหญ่ผลิต "ผลิตผลธรรมชาติ" ซึ่งประกอบด้วยของป่า³¹ และเครื่องอุปโภคบริโภคขั้นพื้นฐาน ส่วนลาวลุ่มบางกลุ่มมีส่วนร่วมในการค้าในพื้นที่ต่างๆ และทำ "ผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรมในครอบครัว" อีกด้วย

ผลการสัมภาษณ์ดังกล่าวทำให้ทราบว่าบางครั้ง ลาวเทิงนำผลิตผลดังกล่าวลงมาขายให้ลาวลุ่มในหมู่บ้านริมแม่น้ำ คือ แหล่งรวบรวมสินค้าย่อย หรือบางครั้ง ลาวลุ่มก็ไปเยี่ยมลาวเทิงในหมู่บ้านเขตภูเขาซื้อผลิตผลดังกล่าวเอาลงมาแหล่งรวบรวมสินค้าย่อยเช่นเดียวกัน จากนั้น ลาวลุ่มลำเลียงผลิตผลดังกล่าวไปยังหลวงพระบาง คือ แหล่งรวบรวมสินค้า อีกทอดหนึ่ง³² เป็นที่น่าสังเกตว่านอกจากเก็บของป่าแล้ว ลาวเทิงยังผลิตเครื่องอุปโภคบริโภคขั้นพื้นฐาน เช่น ข้าว ฝ้ายไหม ใบยาสูบ และสัตว์เลี้ยง เป็นต้น เพื่อตอบสนองความต้องการของลาวลุ่มอีกด้วย ลาวเทิงซึ่งทำไร่ในเขตภูเขาย่อมมีประสิทธิผลต่ำกว่านั้นได้ปลูกข้าวจัดส่งให้แก่ลาวลุ่มซึ่งทำนาในพื้นที่ราบที่มี

³¹ อาจจะมีคนคิดว่ามีความเป็นไปได้ที่ชนชั้นผู้ปกครองจะเกณฑ์ไพร่ซึ่งเป็นลาวลุ่มให้ไปเก็บของป่าในเขตภูเขาย แต่ในทางปฏิบัติ คงจะประสบความยากลำบากหลายอย่าง เช่น ผู้เก็บของป่าจำเป็นต้องทราบถึงลักษณะพิเศษของผลิตผล แหล่งผลิต และวิธีเก็บอันถูกต้องให้ดี จึงไม่แน่ใจว่าการที่ระดมลาวลุ่มซึ่งอาศัยอยู่พื้นที่ราบเป็นส่วนใหญ่ให้ไปเก็บของป่านั้นสามารถก่อให้เกิดผลิตผลเป็นที่น่าสนใจได้หรือไม่ ยิ่งไปกว่านั้น เรายังไม่พบเห็นหลักฐานที่จะสนับสนุนความคิดดังกล่าวอีกด้วย อย่างไรก็ตาม การที่มอบหมายการเก็บของป่าให้แก่ลาวเทิงซึ่งอาศัยอยู่ในแหล่งผลิตนั้นคงจะได้ผลผลิตมากกว่า

³² ในสมัยอาณาจักรฝรั่งเศส สินค้าที่ได้รวบรวมที่หลวงพระบางนั้นส่งออกยังกรุงเทพฯ เป็นส่วนใหญ่ ตามอดีตพ่อค้าลาวลุ่มกล่าวว่า "หลวงพระบางมีพ่อค้าจำนวนมากที่สุดในประเทศลาว เวียงจันทน์เป็นแหล่งผลิตเสบียงอาหาร ไม่ใช่เมืองการค้า เราไม่ค่อยมีสินค้าที่จะนำไปขายที่เวียงจันทน์เท่าไรนัก หลวงพระบางจึงมีความสัมพันธ์กับกรุงเทพฯ ใกล้ชิดกว่ากับเวียงจันทน์เป็นอย่างมาก" [ได้ข้อมูลจาก นายสิงคำ อินทวง (อายุ 76 ปี) เมืองหลวงพระบาง แขวงหลวงพระบาง ในวันที่ 5 เมษายน ค.ศ. 1999]

ประสิทธิผลสูงกว่านั้นอาจจะก่อให้เกิดความแปลกประหลาดใจให้แก่เรา³³ แต่อดีตพ่อค้าลาวลุ่มคนหนึ่งอธิบายว่า “ชาวหลวงพระบางไม่ค่อยทำการเกษตรเท่าไรนัก แต่หลายคนทำการค้า ถ้าหากต้องการข้าว ลาวลุ่มซื้อข้าวจากชาวเขา (ลาวเทิง) เท่านั้นก็พอ ไม่ต้องซื้อจากเวียงจันทน์ เพราะประชากรของหลวงพระบางไม่มากเท่าไรนัก³⁴”

เป็นไปได้ว่าในประเทศลาวที่มีจำนวนประชากรต่ำมาก ประสิทธิภาพของการผลิตข้าวจะสูงหรือต่ำนั้นไม่ใช่เรื่องสำคัญมากนัก ลาวลุ่มจำนวนไม่น้อยปลูกข้าวตามพื้นที่ราบก็จริง แต่ผลผลิตดังกล่าวคงเพียงพอเพื่อการบริโภคในครอบครัวมากกว่าสำหรับการจำหน่าย ถ้าหากการเก็บข้าวไม่เพียงพอ พวกเขาเพียงแต่ซื้อข้าวจากหมู่บ้านลาวเทิงที่ใกล้เคียงเท่านั้นก็พอแล้ว³⁵ อย่างไรก็ตาม ลาวเทิงมีบทบาททางเศรษฐกิจอันสำคัญมากกว่าที่เราเคยรับรู้ คือ ลาวเทิงเป็นผู้เก็บของป่าและผู้ผลิตเครื่องอุปโภคบริโภคขั้นพื้นฐานซึ่งหล่อเลี้ยงชีวิตประจำวันของลาวลุ่ม

อีกด้านหนึ่ง อย่างที่ P.Neis และอดีตพ่อค้าลาวลุ่มดังกล่าวก็ชี้ให้เห็น ลาวลุ่มมีส่วนร่วมในการค้าระหว่างเขตภูดอยกับพื้นที่ราบอย่างกระตือรือร้น เป็นที่แน่นอนอยู่แล้ว ลาวลุ่มทุกคนใช้ว่าจะประกอบอาชีพค้าขาย และบางครั้ง ลาวเทิงก็นำผลผลิตของตนลงมาขายให้ลาวลุ่มในหมู่บ้านริมแม่น้ำก็จริง แต่อย่างน้อยก็กล่าวได้ว่าลาวลุ่มบางกลุ่มมีบทบาทสำคัญในการเชื่อมโยงระหว่างหมู่บ้านริมแม่น้ำกับหลวงพระบางอย่างไม่ต้องสงสัย กล่าวคือ เครือข่ายทางการค้าในภาคเหนือของลาวในขณะนั้นอยู่ในมือของลาวลุ่มเป็นส่วนใหญ่ นอกจากนี้ แผนภาพ-2 ยังแสดงให้เห็นว่าหมู่บ้านบางแห่งในหลวงพระบางทำการผลิตเครื่องอุปโภคอย่างใดอย่างหนึ่งโดยเฉพาะ เช่น เครื่องปั้นดินเผา เครื่องเหล็ก ผลิตภัณฑ์สิ่งทอ เป็นต้น และตอบสนองความต้องการของลาวเทิงอีก

³³ ตามสถิติข้อมูลปัจจุบัน ประสิทธิภาพของข้าวนาปี ข้าวนาปรัง และข้าวไร่ในประเทศลาวดังนี้

รายการ	ประสิทธิผล (ตัน/เฮกตาร์)	
	ค.ศ.1996	ค.ศ.1997
ข้าวนาปี	2.96	3.10
ข้าวนาปรัง	3.98	4.26
ข้าวไร่	1.54	1.61

ที่มา: [ละมั่งงานะภาวฯ 1998:32]

³⁴ ได้ข้อมูลจาก นายสิงคำ อินทวง (อายุ 76 ปี) เมืองหลวงพระบาง แขวงหลวงพระบาง ในวันที่ 5 เมษายน ค.ศ.1999

³⁵ ดังได้อ้างแล้วใน [4.2.6] คนชาวลาวเทิงก็กล่าวไว้ว่า “ลาวลุ่มอาศัยเสบียงอาหารหลายอย่างของลาวเทิง”

ด้วย กล่าวอีกนัยหนึ่งว่าถ้าหากไม่มี “ผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรมในครอบครัว” เหล่านี้ ลาวลุ่มคงยากที่จะได้ “ผลิตผลธรรมชาติ” จากลาวเทิง ด้วยเหตุดังกล่าวนี้ จึงกล่าวได้ว่าลาวลุ่มก็มีบทบาททางเศรษฐกิจอันสำคัญในฐานะที่เป็นพ่อค้าและช่างมากกว่าเป็นเกษตรกร อย่างไรก็ตาม ในภาคเหนือของลาวระหว่างปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ถึงครั้งแรกคริสต์ศตวรรษที่ 20 ลาวเทิงและลาวลุ่มมีบทบาททางเศรษฐกิจแบบของใครของมัน และกลุ่มชาติพันธุ์ทั้งสองนี้ได้เชื่อมโยงกันในเชิงการค้าแล้ว จึงก่อให้เกิดสภาพคล่องทางเศรษฐกิจ

อนึ่ง สถานภาพการค้าระหว่างปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ถึงครั้งแรกคริสต์ศตวรรษที่ 20 ดังกล่าวนั้นสอดคล้องกับสถานภาพในคริสต์ศตวรรษที่ 17 มากน้อยเพียงใด ดังได้กล่าวแล้วข้างต้น ไม่มีหลักฐานร่วมสมัยชิ้นใดๆ ที่กล่าวถึงขบวนการการค้าในท้องถิ่นอย่างเป็นรูปธรรม แต่ Van Wuysthoff และ Marini แสดงให้เห็นเบาะแสบางอย่างในการตอบปัญหานี้ คือ เมื่อ Van Wuysthoff ทวนแม่น้ำโขงขึ้นไปเวียงจันทน์ เขาพักอยู่ที่เมือง Sambor ของกัมพูชาและบันทึกสถานภาพการค้าระหว่างชาวจีนและชาวกัมพูชาในตัวเมืองกับชาวพื้นเมืองในเขตภูดอยดังนี้

ชาวจีน เหมือนกับชาวเมือง Sambor ใช้เกวียนออกเดินทางไปที่เขต Nam Noy หรือ ส่วนในของประเทศดังกล่าว (กัมพูชา) คือ ถิ่นฐานของชาว Phonong³⁶ บ่อยครั้ง การเดินทางดังกล่าวใช้เวลาสอง สามเดือน ด้วยการแลกเปลี่ยนนี้ ชาวพื้นเมืองสามารถแลกเปลี่ยนทอง นอแรด และงาช้างกับเกลือ เปลือกหอยเบี้ยของจีน เหล็ก ฆ้องขนาดเล็กที่ทำด้วยทองแดง และสินค้ากระจุกกระจิกหลายอย่างของชาวเมืองในสองแห่ง (Sambor และ Sambok) พวกเขา (ชาวเมือง Sambor และ Sambok) แทนที่จะให้เกลือ สามารถได้ทองที่มีน้ำหนักเท่ากันได้ [Lejosne 1987:103]

ข้อความนี้ทำให้ทราบว่าในเขตภูดอยใกล้ชายแดนลาว-กัมพูชาปัจจุบัน ชาวจีนและชาวกัมพูชานำเกลือ เปลือกหอยเบี้ยและสินค้าอื่นๆ ไปเยี่ยมหมู่บ้านต่างๆ ในภาคพื้นทวีปแล้ว จึงได้ทองและของป่าจากชาวพื้นเมืองซึ่งน่าจะเป็นพวกกลุ่มภาษา Mon-Khmer นอกจากนี้ Marini ยังกล่าวถึงการค้าระหว่างชาวลาว (ลาวลุ่ม) กับชาวบ้านในเขตภูดอยในภาคเหนือของลาวดังนี้

³⁶ “ชาว Phonong” คงจะหมายถึงพวกกลุ่มภาษา Mon-Khmer ซึ่งอาศัยอยู่ในเขตภูดอยใกล้ชายแดนลาว-กัมพูชาปัจจุบัน [Lejosne 1987:110 fn23]

เขต U และ Lu³⁷ ทั้งหมดเต็มไปด้วยป่าไม้ ไม่อุดมสมบูรณ์ และไม่มีผลไม้อะไรเลย ชาวบ้านในเขตดังกล่าวโหดร้ายและทารุณมาก จึงตั้งใจไล่จับกันเองเป็นประจำโดยมีความกระตือรือร้นเท่ากับเมื่อล่าหมาป่าและสัตว์ชนิดอื่นๆ พวกเขาจับคนเอาไปเมืองของชาวลาวและขายเชลยเหล่านี้เป็นทาส เพื่อจะได้ผลิตภณที่สิ่งทอซึ่งพวกเขาจะใส่ และเกลือซึ่งพวกนายพรานเหล่านี้จะกิน โดยมีความโลภมากอย่างกับแพะ [Marini 1998:1-2]

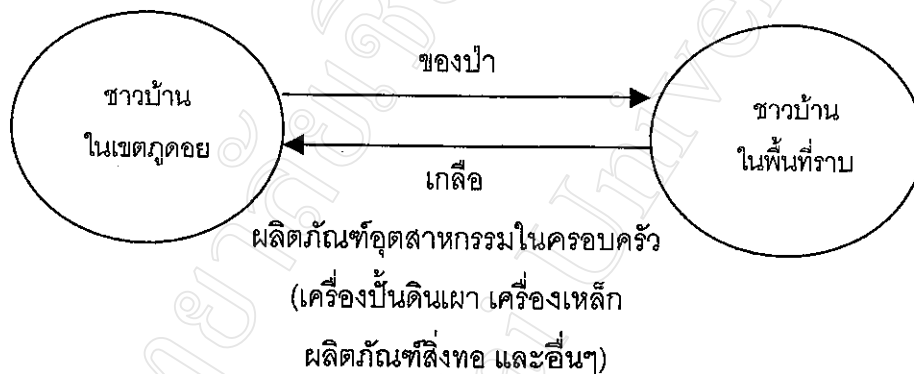
Marini ไม่ได้บอกอย่างชัดเจนว่าชาวบ้านในเขต U และ Lu คือ ภาคเหนือของลาว นั้นสังกัดอยู่ในกลุ่มชาติพันธุ์ใด เขาทราบเพียงแต่ว่าเป็นชาวบ้านในเขตภูเขาซึ่งไม่ใช่ชาวลาว (ลาวลุ่ม) เท่านั้น เนื่องจากว่าลาวลุ่มมักจะเรียกลาวเทิงว่า “ข้า” คือ ทาส ในสมัยก่อน ชาวบ้านที่ถูกขายให้ลาวลุ่มเป็นทาสนั้นจึงเป็นลาวเทิงก็ว่าได้³⁸ อย่างไรก็ตาม สิ่งสำคัญอยู่ที่ว่าชาวบ้านในเขตภูเขาคงได้ผลิตภณที่สิ่งทอและเกลือจากลาวลุ่มโดยผ่านการค้า บันทึกของ Van Wuyschoff และ Marini ทั้งสองคนแสดงให้เห็นว่าความสัมพันธ์ทางการค้าระหว่างชาวบ้านในเขตภูเขากับชาวบ้านในพื้นที่ราบ (ไม่ว่าสังกัดอยู่ในกลุ่มชาติพันธุ์ใดก็ตาม) ในลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางในคริสต์ศตวรรษที่ 17 นั้นคล้ายกันมากกับความสัมพันธ์ระหว่างลาวเทิงกับลาวลุ่มในภาคเหนือของลาวระหว่างปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ถึงครั้งแรกคริสต์ศตวรรษที่ 20 เป็นที่แน่นอนอยู่แล้ว วิถีชีวิตของทั้งลาวเทิงและลาวลุ่มคงมีความเปลี่ยนแปลงบ้างตามยุคสมัยและเงื่อนไขทางธรรมชาติก็ย่อมมีอย่างหลากหลายในพื้นที่ต่างๆ ชนิดและปริมาณสินค้าซึ่งกลุ่มชาติพันธุ์ทั้งสองนี้ต้องการจึงมีความแตกต่างกันบ้างในแต่ละสมัยและแต่ละถิ่นก็จริง แต่อย่างน้อยก็สันนิษฐานได้ว่าแบบแผนพื้นฐานของการค้าระหว่างชาวบ้านในเขตภูเขากับชาวบ้านในพื้นที่ราบในลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง คือ การแลก

³⁷ “เขต U” อาจจะเป็นลุ่มน้ำอู คือ บริเวณที่รวมแขวงหลวงพระบางและแขวงผังสาลีปัจจุบัน ส่วน “เขต Lu” อาจหมายถึงถิ่นฐานของพวกไทลื้อ คือ บริเวณที่รวมแขวงอุดมไซ แขวงหลวงน้ำทา และแขวงต่างๆ ที่ใกล้เคียง

³⁸ การที่ลาวเทิงไล่จับกันเองและได้มี “การค้าทาส” ระหว่างลาวเทิงกับลาวลุ่มอย่างแท้จริงหรือไม่ นั้นเป็นประเด็นที่ควรจะต้องศึกษาอีกต่างหาก แม้แต่ Maria Leria (ผู้ให้ข้อมูลแก่ Marini) ไม่มีโอกาสที่จะสังเกตชาวบ้านในเขต U และ Lu อย่างแน่นอน บันทึกดังกล่าวจึงคงอาศัยเรื่องที่ได้ยินมาจากชาวเวียงจันทน์ เพราะฉะนั้น เราจำเป็นต้องพิจารณาเนื้อหาของบันทึกดังกล่าวด้วยความระมัดระวัง

เปลี่ยนระหว่างของป่ากับเกลือและ “ผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรมในครอบครัว” (เครื่องปั้นดินเผา เครื่องเหล็ก ผลิตภัณฑ์สิ่งทอและอื่นๆ) นั้นแทบจะไม่มีเปลี่ยนแปลงตลอดสมัยพรีโมเดิร์น (โปรดดู แผนภาพ-3)

แผนภาพ-3: แบบแผนพื้นฐานของการค้าในลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง

ในกรณีอาณาจักรล้านช้างสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 17 ดังได้พิจารณาแล้วใน [4.2.6] ถ้าหากลาวเทิงในเขตภูดอยไม่ได้อยู่ภายใต้การควบคุมดูแลของเจ้าเมือง คือ ลาวเทิงไม่ได้ส่งส่วยและถูกเกณฑ์แรงงานให้เจ้าเมืองแต่อย่างใด ของป่าซึ่งลาวเทิงเก็บในเขตภูดอยนั้นน่าจะนำมาให้ลาวลุ่มในหมู่บ้านริมแม่น้ำและหลวงพระบางโดยการแลกเปลี่ยนกับเกลือและ “ผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรมในครอบครัว” บางอย่างเหมือนกับ “แบบแผนพื้นฐานของการค้า” ดังกล่าว ข้าพเจ้าต้องยอมรับว่าความคิดต่างๆที่ได้นำเสนอและพิจารณามาแล้วในตอนนี้เป็นเพียงแค่สมมติฐานอย่างหนึ่งเท่านั้น ไม่ใช่ข้อสรุปที่แน่นอน คงยากที่จะทำให้สถานภาพแท้จริงของการค้าระหว่างลาวเทิงกับลาวลุ่มในอาณาจักรล้านช้างสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 17 ชัดเจนขึ้น แต่กระนั้นก็ตาม ประเด็นดังกล่าวมีความสำคัญอย่างยิ่งในการศึกษาระบบเศรษฐกิจในขณะนั้น เนื่องจากขณะนี้ ยังไม่พบหลักฐานร่วมสมัยชิ้นสำคัญ จึงควรจะศึกษาในโอกาสต่อไป

4.3.2.2 การค้าระหว่างแหล่งรวบรวมสินค้ากับศูนย์กลางการค้า

ดังได้กล่าวแล้วในตอน “ระบบส่วย” ยังไม่มีหลักฐานชิ้นใดๆ ที่กล่าวถึงของป่าในฐานะที่เป็นส่วยสินค้า ถ้าหากของป่าไม่ใช่รายการส่วยสินค้าโดยแท้จริง ของป่าซึ่งจากเขตภูดอยไหลเข้ามาสู่แหล่งรวบรวมสินค้าโดยผ่านการค้าระหว่างลาวเวียงกับลาวลุ่มนั้นลำเลียงไปสู่ศูนย์กลางการค้าได้อย่างไร ในตอนนี้ เราจะพิจารณาสถานภาพแท้จริงของการค้าระหว่างแหล่งรวบรวมสินค้ากับศูนย์กลางการค้าโดยมีของป่าเป็นหลัก

อึ้ง Van Wuysthoff ได้เข้าเผือกษัตริย์ที่เวียงจันทน์เป็นครั้งแรกเมื่อวันที่ 16 พฤศจิกายน ค.ศ.1641 ซึ่งย่างเข้าสู่ฤดูแล้งแล้ว เขาวิตกกังวลว่านับวันแต่ ระดับน้ำแม่น้ำโขงจะต่ำลงทุกที อันทำให้การเดินทางที่มีความยากลำบากเนื่องจากมีแก่งมากมายยิ่งอันตรายมากขึ้นหรือเป็นไปไม่ได้ ในฤดูกาลนี้ จึงคิดว่าควรจะได้รับอนุญาตจากกษัตริย์สำหรับการออกจากอาณาจักรโดยด่วนเท่าที่จะทำได้และรีบออกเดินทางไปกับพูซา ส่วนกษัตริย์ก็ปรารถนาที่จะส่งทูตไปปัตตาเวีย (ศูนย์กลางของอินเดียตะวันออกแห่งประเทศฮอลันดา) พร้อมกับ Van Wuysthoff แต่ไม่มีสินค้าใดๆ ที่สมควรจะให้ทูตนำไปด้วยในขณะนั้น จึงเรียกร้อง Van Wuysthoff ให้เลื่อนวันออกเดินทางจนกว่าจะได้สินค้าใหม่ๆ ให้เสร็จ Van Wuysthoff บันทึกอีกว่า “กษัตริย์ได้ส่งคนจำนวนหนึ่งไปลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนจัดซื้อเกวียน ครั่งและชะมดเชียง แต่คงเป็นไปไม่ได้ที่พวกเขาจะกลับมาภายใน 40 วัน” [Lejosne 1987:138,142-3] Van Wuysthoff ไม่ได้กล่าวว่าพวกเขาซื้อสินค้านี้จากใครและที่ไหน แต่เท่าที่พิจารณาแหล่งผลิตของสินค้านี้ได้กล่าว พอลสันนิษฐานได้ว่าพวกเขาไปถึงแหล่งรวบรวมสินค้าในภาคเหนือของลาว เช่น หลวงพระบาง เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ข้อมูลดังกล่าวทำให้ทราบว่าของป่าจากแหล่งรวบรวมสินค้าในพื้นที่ต่างๆ นั้นน่าจะไหลเข้ามาสู่ศูนย์กลางการค้าโดยผ่านการค้า ในขณะที่ทองไหลเข้ามาโดยผ่านระบบส่วยเป็นส่วนใหญ่ ความแตกต่างกันระหว่างของป่ากับทองเช่นนี้อาจจะเป็นเพราะทองมีความสะดวกมากกว่าของป่าในการเก็บรักษาและการขนส่งจากท้องถิ่นไปสู่ส่วนกลาง ถ้าหากเจ้าเมืองท้องถิ่นมีแหล่งผลิตทองในอาณาเขตของตน จะเลือกทองส่งให้แก่กษัตริย์เพื่อจะแบ่งเบารภาระในการส่งส่วย ส่วนกษัตริย์ก็ยินดีรับทองที่มีคุณค่าสูงและมีการใช้มากมายในการเสริมความหรูหราของพระราชวังและศาสนสถานอยู่แล้ว แต่ก็มีความเป็นไปได้ที่ทองจำนวนหนึ่งถูกนำเข้าสู่ส่วนกลางโดยผ่านการค้าภายในเช่นเดียวกัน ดังได้อ้างแล้วในตอน “ระบบส่วย” ทองที่กษัตริย์เก็บมาจากไพร่ (ลาวลุ่มในพื้นที่ราบ) โดยผ่านระบบส่วยนั้นได้นำมาใช้ในการทำนุบำรุงพุทธศาสนาภายในอาณาจักรเป็นส่วนใหญ่ ไม่ได้ส่งออกยังต่างประเทศโดยตรง ในขณะเดียวกัน ชาวต่างชาติบางกลุ่มมักจะกล่าวถึงทองของอาณาจักรล้าน

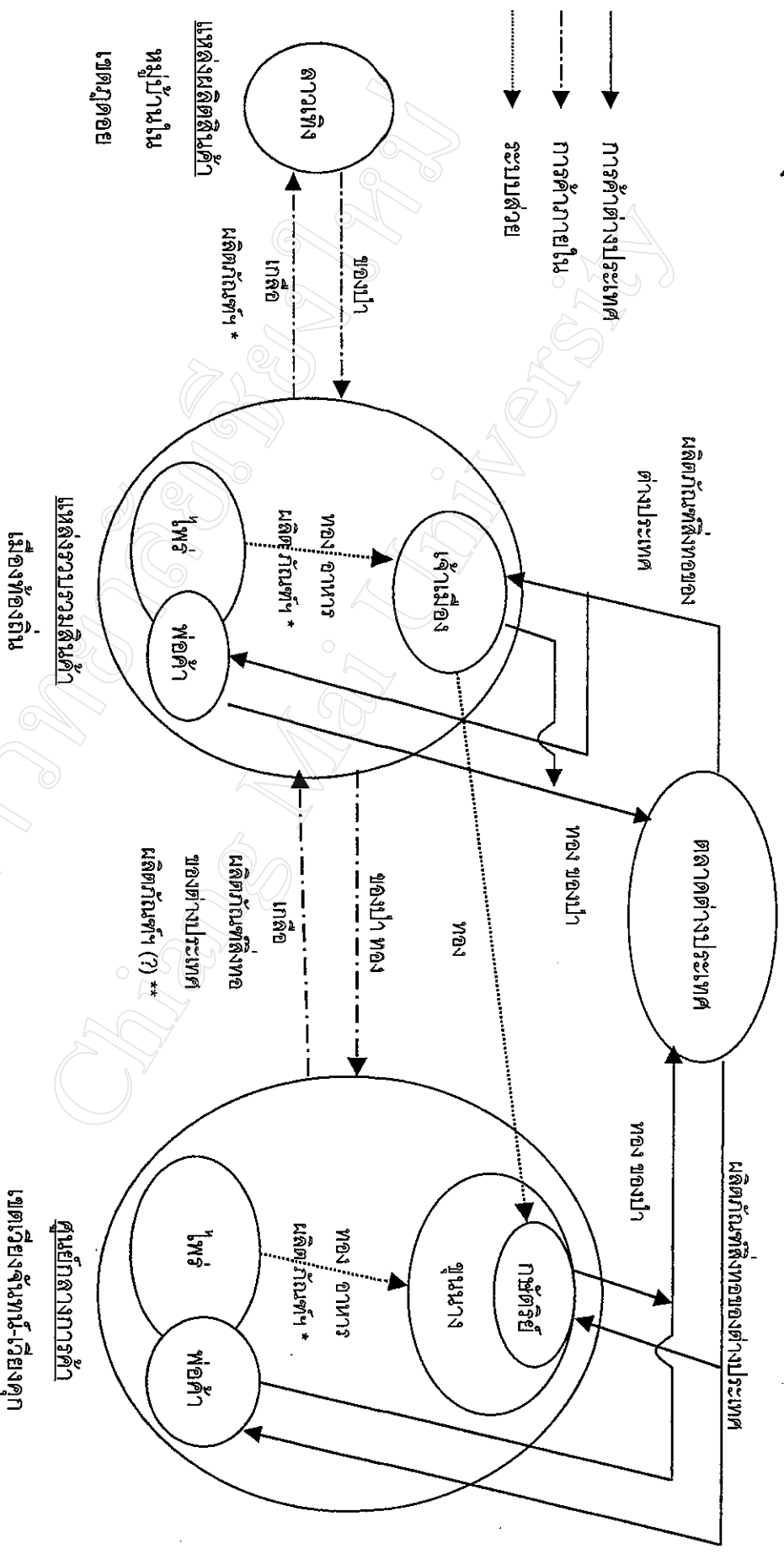
ข้างในฐานะที่เป็นสินค้าขาออก แสดงว่าทองคำสำหรับการส่งออกนั้นน่าจะรวมทองคำที่นำเข้ามาสู่ส่วนกลางโดยผ่านการค้าภายในอยู่ด้วย

อนึ่ง Van Wuysthoff ไม่ได้กล่าวว่าคนที่ถูกกษัตริย์ส่งไปท้องถิ่นนั้นใช้เงินตราซื้อของป่าหรือเอาสินค้าชนิดใดชนิดหนึ่งไปแลกเปลี่ยน แต่ *กฎหมายสุวรรณมุกดา* มีข้อความน่าสนใจตอนหนึ่งที่ได้กล่าวถึงเรือค้าขายจากเวียงจันทน์ทวนแม่น้ำขึ้นไปโดยบรรทุกสินค้าบางชนิด เช่น เกลือ ปลาต้ม ปลาร้า เป็นต้น [ล้าฉัด 1994:112] ปัจจุบัน แทบจะไม่มีการผลิตเกลือในภาคเหนือของลาว เว้นแต่แขวงหลวงน้ำทา³⁹ เกลือทั้งหมดที่บริโภคในหลวงพระบางและเขตใกล้เคียงนั้นได้นำมาจากเวียงจันทน์ การกระจายของแหล่งผลิตเกลือเช่นนี้คงจะไม่มีเปลี่ยนแปลงมาช้านานและไม่จำเป็นต้องกล่าวก็ได้ว่าเกลือเป็นสิ่งที่ขาดเสียมิได้ในชีวิตมนุษย์ จึงสันนิษฐานได้ว่าอย่างน้อยระหว่างหลวงพระบางกับเวียงจันทน์ ได้มีการแลกเปลี่ยนของป่าและทองคำกับเกลือ (รวมอาหารบางชนิดที่ใส่เกลืออยู่ด้วย) มาเป็นเวลานานแล้ว เมื่อเศรษฐกิจอาณาจักรล้านช้างเริ่มขยายตัวนอกจากกษัตริย์ วงศานุวงศ์และขุนนางในราชธานีแล้ว ยังมีผู้ปกครองในท้องถิ่น คือ เจ้าเมืองและวงศ์ญาติทั้งหลาย ก็คงจะต้องการซื้อผลิตภัณฑ์สิ่งทอของต่างประเทศโดยผ่านศูนย์กลางการค้าอีกด้วย ดังนั้น พอสรุปได้ว่าพ่อค้าและลูกน้องของชนชั้นผู้ปกครองนำเกลือ ผลิตภัณฑ์สิ่งทอของต่างประเทศและสินค้าอื่นๆ⁴⁰ เข้าสู่แหล่งรวบรวมสินค้าในพื้นที่ต่างๆ และเอาของป่าและทองคำจำนวนหนึ่งกลับมายังศูนย์กลางการค้า คือ เขตเวียงจันทน์-เวียงคุก

³⁹ ปัจจุบัน มีการผลิตเกลือสินเธาว์อยู่ที่แขวงหลวงน้ำทา สวรรณเขต และกำแพงนครเวียงจันทน์ [ได้ข้อมูลจาก นายบุญถึง เพ็งทะวงสา รองหัวหน้าห้องการ กรมบ่อแร่ กระทรวงอุตสาหกรรม ส.ป.ป.ลาว ในวันที่ 12 เมษายน ค.ศ. 1999]

⁴⁰ ดังเช่น ผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรมในครอบครัวบางอย่างที่ได้ผลิตที่ศูนย์กลางการค้าก็มีความเป็นไปได้ที่นำไปสู่แหล่งรวบรวมสินค้าในพื้นที่ต่างๆ แต่เป็นที่น่าเสียดายว่ายังไม่มียุทธศาสตร์เพียงพอที่จะพิจารณาในที่นี้

แผนภาพ-4: ระบบหมุนเวียนสินค้าในคริสต์ศตวรรษที่ 17

* "ผลิตภัณฑ์" หมายถึง "ผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรมในครอบครัว" ซึ่งลาวกลุ่มในตัวเมืองได้ผลิต ผลิตภัณฑ์ที่นำไปได้คือ เครื่องปั้นดินเผา เครื่องเหล็ก ผลิตภัณฑ์สิ่งทอ และอื่นๆ

** โปรดดู ตาราง 40 ในบทนี้

4.3.3 ปัจจัยทางเศรษฐกิจที่ก่อให้เกิดความเจริญรุ่งเรือง

จากการศึกษาที่ผ่านมา เราทราบแล้วว่าระบบหมุนเวียนสินค้าของอาณาจักรล้านช้างนั้น ประกอบด้วยระบบส่วยและการค้าภายใน ระบบทั้งสองนี้เกี่ยวข้องกันอย่างไร จึงก่อให้เกิดความมั่งคั่งให้แก่อาณาจักรดังกล่าว ดังได้พิจารณาแล้วข้างต้น ภายใต้ระบบส่วย ไพร่ส่งเครื่องอุปโภคบริโภคขึ้นพื้นฐานหล่อเลี้ยงชีวิตประจำวันของชนชั้นผู้ปกครอง นอกจากนี้ ไพร่บางกลุ่มยังทำผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรมในครอบครัวบางอย่างส่งให้แก่ชายของตน ผลิตภัณฑ์ดังกล่าวน่าจะกลายเป็น "ตัวกลางในการแลกเปลี่ยน" โดยชนชั้นผู้ปกครองนำไปแลกเปลี่ยนกับของป่าและทองตามพื้นที่ต่างๆ ที่แท้จริง ยังไม่มีหลักฐานชิ้นใดๆ ที่กล่าวถึง "ตัวกลางในการแลกเปลี่ยน" อย่างเป็นทางการแต่เท่าที่สันนิษฐานจากสถานภาพอุตสาหกรรมในครอบครัวในสมัยอาณาจักรล้านช้างฝรั่งเศส เราสามารถยกให้เห็นเครื่องปั้นดินเผา เครื่องเหล็กและผลิตภัณฑ์สิ่งทอเป็นตัวอย่าง⁴¹

อย่างไรก็ตาม ในอาณาจักรล้านช้างสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 17 ลาวเทิงในเขตภูดอยกับลาวลุ่มและพ่อค้าต่างชาติในตัวเมืองนั้นได้เชื่อมโยงกันในโลกเศรษฐกิจอันเดียวกันโดยระบบหมุนเวียนสินค้า (โปรดดู แผนภาพ-4) เนื่องจากว่าสินค้าขาออกในขณะนั้นเป็น "สินค้าอาศัยตลาดต่างประเทศ" เป็นส่วนใหญ่ ความต้องการจากตลาดต่างประเทศน่าจะช่วยสร้างระบบดังกล่าวให้มั่นคงในยุคแรก แต่ความเจริญก้าวหน้าของการหมุนเวียนสินค้าในสมัยต่อมานั้น กระตุ้นการบริโภคของลาวลุ่มในตัวเมืองที่มีต่อสินค้าต่างประเทศ พร้อมทั้งทำให้ความต้องการของลาวเทิงที่มีต่อผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรมในครอบครัวซึ่งลาวลุ่มในตัวเมืองผลิตนั้นมากยิ่งขึ้น ทำให้ระบบหมุนเวียนสินค้าภายในมีการขยายตัวเป็นอย่างมาก ดังนั้น เศรษฐกิจภายในจึงสามารถรวบรวมผลิตผลมากพอที่จะตอบสนองความต้องการสินค้าจากตลาดต่างประเทศที่เพิ่มขึ้นใน "ยุคของการค้า" การค้าต่างประเทศของอาณาจักรล้านช้างจึงเจริญก้าวหน้าถึงจุดสูงสุดในที่สุด ทำให้สามารถกล่าวได้ว่า "ยุคทอง" ของอาณาจักรล้านช้างก็คือ ความต้องการสินค้าจากตลาดต่างประเทศซึ่งกลายเป็นปัจจัยเกื้อหนุนให้การหมุนเวียนสินค้าภายในเพิ่มขึ้น และในขณะเดียวกัน การหมุนเวียนสินค้าภายในก็กลายเป็นปัจจัยเกื้อหนุนให้ความต้องการสินค้าจากตลาดต่างประเทศเพิ่มมากขึ้น สรุปแล้ว ปัจจัยทางเศรษฐกิจที่ก่อให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองแก่อาณาจักรล้านช้างนั้น ประกอบด้วย

⁴¹ ในความเป็นจริงแล้ว ไพร่บางกลุ่มที่มีส่วนร่วมในการผลิต "ผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรมในครอบครัว" นั้น คงจะส่งผลิตภัณฑ์ดังกล่าวให้แก่ชายเป็นส่วยจำนวนหนึ่ง และจำหน่ายให้แก่พ่อค้าอีกจำนวนหนึ่ง

ปัจจัยภายนอก คือ (1) ตลาดต่างประเทศต้องการสินค้าลาวมากขึ้นใน “ยุคของการค้า” พร้อมทั้งปัจจัยภายใน คือ (2) อาณาจักรล้านช้างอุดมไปด้วยผลิตผลธรรมชาติ ซึ่งเป็นที่ต้องการของตลาดต่างประเทศมาก เช่น ทอง กายาน ครั่ง เป็นต้น และ (3) ลาวเทิงในเขตภูดอยกับลาวลุ่มและพ่อค้าต่างชาติในตัวเมืองได้เชื่อมโยงกันในการค้า ก่อให้เกิดระบบหมุนเวียนสินค้าในขอบเขตกว้างขวาง

4.4 การเชื่อมโยงระหว่างเศรษฐกิจภายในกับตลาดต่างประเทศ

ดังได้กล่าวแล้วข้างต้น ในอาณาจักรล้านช้างสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 17 ลาวเทิงในเขตภูดอยกับลาวลุ่มและพ่อค้าต่างชาติในตัวเมืองได้เชื่อมโยงกันในการค้า ก่อให้เกิดระบบหมุนเวียนสินค้าในขอบเขตกว้างขวาง สินค้าขาออกโดยมีทองและของป่าเป็นหลักนั้นได้ไหลเข้ามาสู่แหล่งรวบรวมสินค้าในพื้นที่ต่างๆและศูนย์กลางการค้าอย่างต่อเนื่อง ในขณะเดียวกัน เมืองท่าต่างๆในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็อยู่ท่ามกลางความเจริญรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจใน “ยุคของการค้า” ตอนปลาย ในตอนต่อไป จะได้ศึกษาการเชื่อมโยงระหว่างเศรษฐกิจภายในของอาณาจักรล้านช้างกับตลาดต่างประเทศ โดยมุ่งจะพิจารณาถึงความสัมพันธ์ทางการค้ากับรัฐเมืองท่าทางใต้ คือ อยุธยา ([4.4.1]) กัมพูชา ([4.4.2]) และ Quang-nam (ไคจินจีน) ([4.4.3])

4.4.1 อยุธยาตอนปลาย

ดังได้กล่าวแล้วใน [3.1.1] เศรษฐกิจเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เจริญถึงจุดสุดยอดระหว่าง ค.ศ.1570-1630 ในช่วงระยะเวลาดังกล่าว อาณาจักรอยุธยาที่พ้นจากความหายนะที่ได้รับในการเสียกรุงครั้งที่หนึ่ง (ค.ศ.1569) อย่างรวดเร็ว และเริ่มมีส่วนร่วมในการค้าต่างประเทศอย่างกระตือรือร้นอีกครั้ง อยุธยาในสมัยนั้นไ้จะเป็นเพียงท่าเรือส่งผ่านระหว่างตะวันออกกับตะวันตกเท่านั้น แต่ยังคงกลายเป็นแหล่งรวบรวมสินค้ารายได้ใหญ่ที่มีภายในภาคพื้นทวีป (hinterland) กว้างขวาง ดังเช่น ฮอลันดาซึ่งกำลังแผ่อิทธิพลทางเศรษฐกิจในภูมิภาคเอเชีย ก็กำลังจับตามองความสำคัญของอยุธยาที่จะสามารถรวบรวมหนังงาช้างและไม้ฝาง ซึ่งเป็นสินค้าขาออกสำคัญที่สุดในการค้ากับญี่ปุ่น พร้อมทั้งจะสามารถผลิตข้าวสำหรับการส่งออกไปยังปัตตาเวีย จึงพยายามสร้างความสัมพันธ์ทางการค้ากับอยุธยาอย่างใกล้ชิด [Ishii and Sakurai 1999:259]

เมื่อกล่าวถึงเฉพาะการส่งออกจากสำนักงานการค้า VOC ประจำอยุธยา ระหว่าง ค.ศ.1633-63 การส่งออกไปยังญี่ปุ่นได้ถึง 39.0% จากมูลค่าการส่งออกทั้งหมดของสำนักงานดังกล่าว รองลงมา การส่งออกไปยังอินเดียและยุโรป การส่งออกไปยังปัตตาเวียและมะละกา เป็น 29.8% 24.4% ตามลำดับ [Smith 1977:89] อีกด้านหนึ่ง รายการสินค้าขาออกของสำนักงานดังกล่าวไปยังแต่ละตลาดนั้นมีความแตกต่างกันค่อนข้างชัดเจนอย่างที่เห็นใน ตาราง-13 ถ้าหากข้อมูลเหล่านี้สะท้อนให้เห็นแนวโน้มทั่วไปของการส่งออกจากอาณาจักรอยุธยา ทอง ครั่งและกำยาน เป็นสินค้าขาออกสำหรับตลาดอินเดียและยุโรปโดยเฉพาะ ในขณะที่เดียวกัน ผลผลิตเหล่านี้ก็เป็นสินค้าขาออกสำคัญๆของอาณาจักรล้านช้าง และมักจะนำไปสู่อยุธยาเป็นปริมาณมาก จึงสันนิษฐานได้ว่าทอง ครั่งและกำยานจากอาณาจักรล้านช้างส่วนใหญ่ ส่งออกยังตลาดอินเดียและยุโรปโดยผ่านอาณาจักรอยุธยา⁴² กล่าวคือ การค้าต่างประเทศของอาณาจักรล้านช้างในสมัยนั้น ได้เชื่อมโยงกับตลาดอินเดียและยุโรปอย่างใกล้ชิด ไม่ใช่ตลาดญี่ปุ่นหรือตลาดปัตตาเวียและมะละกา พ่อค้ามุสลิมและสยามจำนวนมากเข้ามาค้าขายที่เขตเวียงจันทน์-เวียงคุกนั้น ก็คงจะสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ทางการค้าอันใกล้ชิด ระหว่างอาณาจักรล้านช้างกับโลกมหาสมุทรอินเดียโดยมีอยุธยาเป็นจุดเชื่อมโยง

ตาราง-13: สินค้าขาออกของสำนักงานการค้า VOC ประจำอยุธยา (ค.ศ.1633-63)

ตลาด	ญี่ปุ่น	อินเดีย - ยุโรป	ปัตตาเวีย - มะละกา
รายการสินค้า	1 หนังกวาง 53.5%	ไม้ฝาง 44.4%	ข้าว 41.8%
	2 ไม้ฝาง 12.2%	กฤษณา 15.7%	น้ำมันมะพร้าว 27.1%
	3 หนังปลากะเบน 9.4%	ทอง 11.9%	ท่อนไม้ 24.6%
	4 Black lac ⁴³ 8.9%	ครั่ง 7.7%	จี๊ผึ้ง 5.6%
	5 หนังวัวและควาย 6.8%	กำยาน 5.95%	Gittagum ⁴⁴ 0.9%

⁴² George Vinal Smith ชี้ให้เห็นว่า VOC สามารถจัดหาสินค้าขาออกสำหรับอินเดียและยุโรปได้หรือไม่ ขึ้นอยู่กับว่าพ่อค้าลาวเดินทางเข้ามาอยุธยาหรือไม่ เมื่อพ่อค้าลาวไม่ได้เข้ามาอยุธยา VOC ก็แทบจะไม่สามารถเอาทองและกำยานได้ และยากที่จะเอาครั่งอีกด้วย [Smith 1977:61]

⁴³ เป็นครั้งชนิดหนึ่งที่พบในประเทศไทยและกัมพูชา ใช้เป็นสีทาและน้ำมันแล็กเกอร์ญี่ปุ่น [Smith 1977:148] เข้าใจว่าแตกต่างจากครั่งทั่วไป

ที่มา: [Smith 1977:80,84,88]

ในต้นคริสต์ศตวรรษที่ 17 พ่อค้าเอกชนชาวโปรตุเกส ฮอลันดา อังกฤษและอินเดียผลัดเปลี่ยนกันเข้ามาอยุธยาแข่งขันในการส่งออกทอง กายาน ครั่งและกฤษณาไปยังตลาดอินเดีย [Smith 1977:85] เมื่อ ค.ศ.1633 VOC ก็ออกคำสั่งให้หัวหน้าสำนักงานการค้าประจำอยุธยาจัดซื้อทอง กายานและครั่งสำหรับการส่งออกยังอินเดีย [ibid.:58] แต่ในปีเดียวกัน ตัวแทนของ กษัตริย์อยุธยาปฏิบัติต่อพ่อค้าลาวอย่างไม่เหมาะสม พ่อค้าลาวจึงย้ายไปค้าขายที่กัมพูชา⁴⁵ ภายหลังพระเจ้าปราสาททอง (ค.ศ.1629-56) แห่งอาณาจักรอยุธยาส่งคณะทูตไปยังอาณาจักรล้านช้าง พ่อค้าลาวจึงเข้ามาอยุธยาอีกครั้งในต้นคริสต์ศตวรรษ 1640 [ibid.:62] อย่างไรก็ตาม ทั้งๆที่อาณาจักรล้านช้างมีความสำคัญไม่น้อยในการส่งสินค้าออกของอาณาจักรอยุธยา ในฐานะที่เป็นผู้ป้อนสินค้า การค้าระหว่างอาณาจักรทั้งสองใช้เวลาดำเนินไปอย่างราบรื่นตลอดเวลา ซึ่งเห็นได้จากบันทึกของ Van Wuysthoff ที่ว่า

เรา (Van Wuysthoff) ได้ข่าวจากชาวลาวซึ่งกลับมาจากสยามเมื่อไม่นานมานี้ว่า พวกเขาได้รับการปฏิบัติเป็นการกดขี่ในการดำเนินการค้าที่นั่น และถูกขัดขวางไม่ให้ทำการแลกเปลี่ยนอย่างอิสระ ทันทีที่ไปถึงที่นั่นด้วยเกวียน พวกเขาพร้อมด้วยสินค้าจะถูกบังคับให้พักอยู่ในบ้านที่กำหนดไว้ซึ่งมีสายลับอยู่ด้วย เพื่อไม่ให้พวกเขาขายสินค้าให้กับบุคคลอื่นนอกจากขุนนาง [อยุธยา] พวกขุนนางซื้อสินค้าดี ๆ จากชาวลาวในราคาถูกลงมากตามอำเภอใจโดยที่ผู้ขาย (ชาวลาว) ไม่สามารถแสดงการประท้วงได้ และ [ขุนนางอยุธยา] ขายผลิตภัณฑ์สิ่งทอที่มีคุณภาพไม่ดีให้ชาวลาวในราคาแพง [Lejosne 1987:157]

แบบแผนการค้าเช่นนี้ไม่เพียงแต่สร้างความยากลำบากให้แก่พ่อค้าลาวเท่านั้น ยังเป็นข้อวิาทะหว่างอาณาจักรทั้งสอง กษัตริย์ล้านช้างก็แสดงความไม่พอใจต่อขุนนางอยุธยา ซึ่งขัดขวาง

⁴⁴ เป็นยางไม้ชนิดหนึ่งที่พบในประเทศไทยใกล้ชายแดนกัมพูชา ใช้เป็นสีย้อมและยาแก้ปวดฟัน [Smith 1977:148]

⁴⁵ นี่คือเหตุผลสำคัญอย่างหนึ่งซึ่งทำให้ VOC เปิดสำนักงานการค้าประจำกัมพูชาใน ค.ศ.1637 [Smith 1977:62]

พ่อค้าลาวไม่ให้ดำเนินการค้าได้อย่างอิสระ⁴⁶ จึงเรียกร้องกษัตริย์อยุธยาให้ช่วยแก้ไขสถานการณ์ดังกล่าว โดยระบุว่าจะใช้มาตรการเดียวกันต่อพ่อค้าสยามในอาณาจักรล้านช้าง เมื่อ ค.ศ.1647 พ่อค้าลาวละทิ้งตลาดอยุธยา เพราะกลัวว่าถูกกษัตริย์อยุธยาเกณฑ์ไปเป็นทหารซึ่งกำลังสู้รบที่สงขลา [Smith 1977:62] ต่อมา ในสมัยพระนารายณ์ (ค.ศ.1656-88) เกิดสงครามระหว่างอยุธยาและล้านช้าง จึงตัดขาดความสัมพันธ์ทางการค้า [ibid.:86] เพราะฉะนั้น ตั้งแต่กลางคริสต์ศตวรรษที่ 17 เป็นต้นมา ตามการลดลงของจำนวนพ่อค้าลาวซึ่งเดินทางเข้ามาอยุธยา การค้าระหว่างอาณาจักรทั้งสองก็น่าจะลดลงอย่างมาก ถ้าเช่นนั้น ทอง กายานและครั้งของอาณาจักรล้านช้างก็เสียทางออกอย่างสิ้นเชิงหรือ ควรจะหาทางออกสายอื่นนอกจากอยุธยาซึ่งก็คือ กัมพูชาและเวียดนาม รายละเอียดจะกล่าวต่อไป

4.4.2 กัมพูชาสมัยราชวงศ์อุดง

เมื่อ ค.ศ.1594 กองทัพอยุธยายึดครองเมืองตะแวกของกัมพูชาได้สำเร็จ Satha กษัตริย์กัมพูชา พร้อมด้วยวงศานุวงศ์หลบหนีไปภาคใต้ของลาวปัจจุบัน ส่วน Soryopor อนุชาของ Satha ถูกกองทัพอยุธยาจับตัวกลับไปเป็นเชลย จากนั้น วงศานุวงศ์และขุนนางฝ่ายต่างๆแย่งกันชิงอำนาจ ทำให้สถานการณ์ทางการเมืองไม่มีเสถียรภาพในช่วงระยะเวลาหนึ่ง เมื่อมาถึง ค.ศ.1603 Soryopor กลับมาจากอยุธยาครองราชสมบัติและสั่งให้บุตรสององค์ Chey Chettha และ Outey ปราบปรามภายในอาณาจักร เมื่อ ค.ศ.1618 Chey Chettha ครองราชสมบัติแทนบิดาและก่อตั้งราชธานีใหม่ที่เมืองอุดง⁴⁷ ต่อมา ราชวงศ์อุดงเจริญรุ่งเรืองเป็นอย่างมากในฐานะที่เป็นเมืองท่าสำคัญแห่งหนึ่งในภาคพื้นทวีปเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ [Hall 1981:459, Chandler 1998:84, Ishii and Sakurai 1999:244-7]

ดังได้กล่าวไว้ใน [3.1.3] อย่างช้าในกลางคริสต์ศตวรรษที่ 16 ความสัมพันธ์ทางการค้าระหว่างอาณาจักรล้านช้างกับอาณาจักรกัมพูชานั้นใกล้ชิดกันมากแล้ว สินค้าหลายอย่างน่าจะนำไปกัมพูชาตามแม่น้ำโขงและส่งออกยังตลาดต่างประเทศอีกทอดหนึ่ง เมื่อมาถึงคริสต์

⁴⁶ พระเจ้าปราสาททองกำหนดไม้ฝาง ตะกั่ว กายานและครั้งให้เป็น “ของห้าม” [Smith 1977:59] “การปฏิบัติเป็นการกีดกัน” ซึ่งพ่อค้าลาวได้รับที่อยุธยาแน่นอนคงจะมีส่วนเกี่ยวข้องกับนโยบายการค้าผูกขาดของกษัตริย์อยุธยา

⁴⁷ เมืองอุดงตั้งอยู่ทางใต้ของเมืองตะแวกประมาณ 4 กิโลเมตร

ศตวรรษที่ 17 อาณาจักรทั้งสองยังคงรักษาความสัมพันธ์แบบพึ่งพาซึ่งกันและกัน และถืออีกฝ่ายหนึ่งเป็น “คู่ค้า” สำคัญเหมือนศตวรรษที่ผ่านมา ซึ่งเห็นได้จากบันทึกของ Van Wuysthoff ที่ว่า

[กษัตริย์ล้านช้าง] มีการขัดแย้งกับกษัตริย์กัมพูชา แต่ไม่ได้บรรลุถึงการเตรียมสงคราม เพราะชาวลาวไม่สามารถทำการค้าได้โดยไม่มีกัมพูชา ในขณะเดียวกัน กัมพูชาก็ต้องค้าขายกับอาณาจักร [ล้านช้าง] โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อผลิตฝ้ายไม่เพียงพอ [กัมพูชา] ต้องนำฝ้ายเข้ามา [จากล้านช้าง] เป็นปริมาณมากเพื่อจะวางที่ตลาด [Lejosne 1987:165]

เป็นที่แน่นอนอยู่แล้ว สินค้าจากอาณาจักรล้านช้างนำมาที่กัมพูชานั้นมีไม่เพียงแต่ฝ้ายเท่านั้น ยังมีทอง กายาน ครั่ง หนังกวางและอื่นๆอีกด้วย ดังได้กล่าวไว้ในตอนก่อน ทางอยุธยาไม่ให้พ่อค้าลาวค้าขายโดยอิสระในอาณาบริเวณของตน จึงทำให้พ่อค้าลาวหลีกเลี่ยงอยุธยา เดินทางเข้ามาที่กัมพูชาซึ่งมีอิสระในการค้ามากกว่า ซึ่งน่าจะส่งผลดีต่อความเจริญก้าวหน้าทางการค้าระหว่างอาณาจักรล้านช้างกับอาณาจักรกัมพูชาไม่มากนักน้อย ดังเช่น Jan Dirx.Gaelen พนักงานสำนักงานการค้า VOC ประจำกัมพูชา บันทึกไว้ใน ค.ศ.1636 ว่าดังนี้

เราสั่งให้ชาวญี่ปุ่นและอื่นๆซึ่งอาศัยอยู่ที่ชุมชนชาวมลายูและชุมชนชาวลาวหาซื้อ กายานที่มีคุณภาพดี และเสนอให้ชาวลาวว่าเราจะจัดซื้อ [กายานที่มีคุณภาพดี] ในราคาแพงเท่ากับชาวโปรตุเกส [จัดซื้อ] [lwao 1966:100]

ในขณะนั้น พ่อค้าชาวต่างชาติกลุ่มต่างๆก่อตั้งชุมชนของตนที่ Pinhalu⁴⁸ พ่อค้าลาวจำนวนหนึ่งก็คงจะตั้งถิ่นฐานถาวรพยายามสร้างความสัมพันธ์ทางการค้ากับกัมพูชาอย่างใกล้ชิด แต่ Van Wuysthoff กล่าวไว้ว่าตั้งแต่ ค.ศ.1637-38 เป็นต้นมา พ่อค้าลาวนำ “เศษเหลือ” ของ กายานและครั่งมาขายที่กัมพูชา ในขณะที่กายานและครั่งที่มีคุณภาพดีจากอาณาจักรล้านช้างไหลเข้ามาสู่อยุธยา เพราะสินค้านี้ดังกล่าวนำมาจำหน่ายที่อยุธยา จะได้ราคาดีกว่าที่กัมพูชา [Lejosne 1987:144] พร้อมกันนั้น ความสัมพันธ์ระหว่างลาวกับกัมพูชาอยู่ในภาวะตึงเครียดใน

⁴⁸ เป็นท่าเรือสำคัญแห่งหนึ่งซึ่งตั้งอยู่ฝั่งขวาแม่น้ำ Tonle Sap ห่างจากพนมเปญประมาณ 25 กิโลเมตร

ราว ค.ศ.1640 ซึ่งเป็นอุปสรรคไม่น้อยให้แก่พ่อค้าลาวในการเดินทางไปกัมพูชาและดำเนินการค้าในที่นั้น (1) กรณีพิพาทเกิดขึ้นระหว่างอาณาจักรทั้งสอง เนื่องจากกษัตริย์กัมพูชาส่งพระราชสาสน์และของขวัญคืนให้กษัตริย์ล้านช้าง กษัตริย์ล้านช้างมองว่าการกระทำดังกล่าวเป็นการเสียมารยาทร้ายแรงซึ่งเสื่อมเสียเกียรติของตน [ibid.:151] (2) ในขณะเดียวกัน กษัตริย์กัมพูชาก็ประกาศห้ามพ่อค้าลาวล่องเมือง Sambor เข้ามาค้าขายภายในอาณาจักรโดยไม่มีเอกสารจากกษัตริย์ล้านช้าง [ibid.:153] เราไม่ทราบแน่ชัดว่าสถานการณ์ดังกล่าวมีผลกระทบกระเทือนถึงการค้าระหว่างอาณาจักรทั้งสองมากน้อยเพียงใด แต่ Tevinia Komphan มาตุลาของพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราช ขอร้อง Van Wuysthoff ว่าเมื่อแวะกัมพูชาในตอนกลับ ช่วยไกล่เกลี่ยกรณีพิพาทดังกล่าวเพื่อจะแก้ไขสถานการณ์โดยด่วนเท่าที่จะทำได้ [ibid.:151] ซึ่งแสดงถึงความวิตกกังวลของฝ่ายอาณาจักรล้านช้างว่าถ้าหากความสัมพันธ์ทางการค้าที่ไม่ราบรื่นเช่นนี้สืบต่อกันไป ความเสียหายทางเศรษฐกิจก็จะเพิ่มขึ้นมากเท่านั้น

เมื่อ ค.ศ.1641 Chan บุตรของ Chey Chettha สวรรคตในขณะนั้นแล้ว จึงครองราชสมบัติแทน จากนั้น วงศานุวงศ์ฝ่ายต่างๆแย่งกันชิงอำนาจอีกครั้งโดยได้รับการสนับสนุนจากอำนาจภายนอก จึงทำให้สถานการณ์ทางการเมืองไม่มีเสถียรภาพตลอดเวลา ยิ่งไปกว่านั้น เมื่อ ค.ศ.1643 กรณีพิพาทระหว่างกัมพูชากับฮอลันดาก็เกิดขึ้นเนื่องจากว่ากองทัพของ Chan สวรรคตหัวหน้าและพนักงานของสำนักงานการค้า VOC แล้วยึดเอาอาคารและทรัพย์สินสมบัติของสำนักงานดังกล่าว [Ishii and Sakurai 1999:247-8] อันทำให้การค้าระหว่างกัมพูชากับตลาดอินเดียและยุโรปโดยมี VOC เป็นคนกลางนั้นคงจะลดลงเป็นอย่างมาก ซึ่งย่อมเป็นอุปสรรคไม่น้อยสำหรับอาณาจักรล้านช้างในการส่งสินค้าออกยังตลาดดังกล่าวอีกด้วย จนกระทั่งเมื่อมีการเปิดสำนักงาน VOC ใหม่ใน ค.ศ.1655 ความสัมพันธ์ระหว่างกัมพูชากับฮอลันดากลับคืนสู่สภาวะปกติแล้ว เป็นไปได้สูงว่าสินค้าลาวถูกนำเข้ามากัมพูชามากกว่าเดิม เพราะการค้าระหว่างอาณาจักรอยุธยากับอาณาจักรล้านช้างในขณะนั้นกำลังลดลงพอดี แต่ในครั้งหลังคริสต์ศตวรรษที่ 17 การค้าต่างประเทศของกัมพูชาเสื่อมลง เนื่องจากทางออกไปสู่ทะเลของกัมพูชานั้นถูกชาวเวียดนามและชาวจีนซึ่งอพยพเข้ามาสันดอนสามเหลี่ยมแม่น้ำโขงสกัดกั้น ชาวอพยพเหล่านี้เปลี่ยนเมืองไซ่ง่อน (กรุงโฮจิมินห์ปัจจุบัน) ให้เป็นศูนย์กลางการค้าแห่งใหม่ ในขณะที่พนมเปญ (รวมเขตตะนาวศรี) กลายมาเป็น “เขตล้าหลัง” [Chandler 1998:88-9] อย่างไรก็ตาม การค้าต่างประเทศของกัมพูชาเสื่อมลงนั้นคงจะกระทบกระเทือนถึงความสัมพันธ์ทางการค้าระหว่างอาณาจักรล้านช้างกับอาณาจักรกัมพูชาอย่างไม่ต้องสงสัย ภายใต้สถานการณ์ดังกล่าว สินค้าของลาวเสียทางออกที่สำคัญถัดจากอยุธยาอีกหรือ ในหัวข้อต่อไป จะพิจารณาทางออกสู่ทะเลอันดามัน คือ ภาคกลางของเวียดนาม

4.4.3 Quang-nam (โคจิ้นจิ้น)

ในคริสต์ศตวรรษที่ 17 ดินแดนของประเทศเวียดนามปัจจุบันแยกออกเป็นอำนาจท้องถิ่นสามกลุ่ม คือ (1) ตระกูล Mac ซึ่งตั้งอยู่ Cao-bang ติดชายแดนจีน (2) ตระกูล Trinh ซึ่งปกครองภาคเหนือโดยมีฮานอยเป็นศูนย์กลาง (อาณาจักรต่งเกีย) (3) ตระกูล Nguyen ซึ่งปกครองภาคกลางโดยมีเมืองเว้เป็นศูนย์กลาง (อาณาจักร Quang-nam⁴⁹ หรือ โคจิ้นจิ้น) ในนั้น อำนาจท้องถิ่นที่มีบทบาทสำคัญที่สุดต่อการเจริญเติบโตของการค้าระหว่างชาติในทะเลจีนตอนใต้ก็คือ อาณาจักร Quang-nam⁵⁰ อาณาจักรดังกล่าวเริ่มปรากฏเป็น "อำนาจเอกราช" ตั้งแต่ ค.ศ.1600 โดยประมาณ ต่อมา เนื่องจากว่าอาณาจักร Quang-nam ไม่ยอมส่งส่วยและเกณฑ์ทหารให้แก่อาณาจักรต่งเกีย อาณาจักรทั้งสองจึงเข้าสู่ภาวะสงครามระหว่าง ค.ศ.1627-72 ในขณะนั้น อาณาจักร Quang-nam มีความสำคัญมากในฐานะที่เป็นจุดเชื่อมต่อโยงระหว่างเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง อาณาจักรดังกล่าวพยายามเข้าสู่การค้ากับญี่ปุ่นโดยมีการส่งออกไหมดิบ การนำเข้าเงินและทองแดงเป็นหลัก [Ishii and Sakurai 1999:194-201] อย่างที่ ตาราง-4 ชี้ออก ระหว่าง ค.ศ.1604-35 Shuin-Sen (เรือตราประทับสีแดง) แห่งญี่ปุ่นมาถึงอาณาจักร Quang-nam ("Cochinchina" ในตาราง) เป็น 87 ลำซึ่งเป็นจำนวนมากที่สุดในบรรดารัฐในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แม้แต่ภายหลังรัฐบาลญี่ปุ่นประกาศใช้ Sakokurei (กฎหมายฉบับต่างๆที่ห้ามเรือญี่ปุ่นเดินทางไปต่างประเทศและห้ามเรือต่างประเทศ ยกเว้นจีนและฮอลันดา เดินทางเข้ามาญี่ปุ่น) ความสัมพันธ์ทางการค้าระหว่างญี่ปุ่นกับอาณาจักร Quang-nam นั้นไม่เสื่อมลงจนกระทั่งถึงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 17 ในช่วงระยะเวลาดังกล่าว 30% ของจำนวนสำเภาริเริ่มจากท่าเรือเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ไปยังญี่ปุ่นนั้นได้เดินทางจากท่าเรือไฮฮาน⁵¹ ซึ่งเป็นท่าเรือสำคัญแห่งหนึ่งของอาณาจักร Quang-nam (โปรดดู ตาราง-5)

⁴⁹ Van Wuysthoff บันทึกอาณาจักรนี้ว่า "Quinam"

⁵⁰ อาณาจักรต่งเกียก็เจริญก้าวหน้าอย่างมากในฐานะที่เป็นแหล่งผลิตไหมดิบสำหรับการส่งออกยังญี่ปุ่น แต่เนื่องจากว่าอยู่ห่างไกลจากเส้นทางหลักของการค้าทางทะเลระหว่างเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อาณาจักรดังกล่าวไม่มีความสำคัญในฐานะที่เป็นท่าเรือส่งผ่านเท่ากับอาณาจักร Quang-nam

⁵¹ ชาวตะวันตกในขณะนั้นมักจะเรียกว่า "Faifo"

ดังได้กล่าวแล้วข้างต้น ญี่ปุ่นเป็น “คู่ค้า” สำคัญที่สุดสำหรับอาณาจักร Quang-nam อย่างไม่ต้องสงสัย แต่นั่นไม่ได้หมายความว่าการค้าต่างประเทศของอาณาจักรดังกล่าวไม่มีความสัมพันธ์กับตลาดอื่นๆแต่อย่างใด นอกจากพ่อค้าญี่ปุ่นและจีนแล้ว ยังมีพ่อค้าชาวตะวันตกจำนวนไม่น้อยเข้ามาค้าขายที่ทำเรือต่างๆในอาณาจักร Quang-nam อีกด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พ่อค้าโปรตุเกสซึ่งเสียโอกาสค้าขายกับญี่ปุ่นเนื่องจากการประกาศใช้ Sakokurei นั้นหันหน้าทางภาคพื้นทวีปเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตั้งแต่คริสต์ทศวรรษ 1640 เป็นต้นมา⁵² ในอาณาจักร Quang-nam พวกเขาหาซื้อผลิตผลพื้นเมืองเป็นส่วนใหญ่ เช่น ไหมเหลือง⁵³ กฤษณา กระลำพัก (calambac) กายาน เป็นต้น พร้อมทั้งทองแดงซึ่งชาวญี่ปุ่นนำเข้ามา [Li 1998:72] เท่าที่สันนิษฐานจากรายการสินค้าขาออกของสำนักงานการค้า VOC ประจำอยุธยา (โปรดดู ตาราง-13) กฤษณา (รวมกระลำพัก) และกายานน่าจะส่งออกยังตลาดอินเดียและยุโรป อย่างไรก็ตาม สำหรับอาณาจักร Quang-nam แล้ว การค้ากับญี่ปุ่นมีความสำคัญอันดับแรกก็จริง แต่ยังมีความสัมพันธ์ทางการค้าอยู่บ้างกับภูมิภาคอื่นๆ เช่น อินเดีย ยุโรป เป็นต้น

อนึ่ง เป็นที่น่าสังเกตก็คือ ผลิตผลพื้นเมืองของอาณาจักร Quang-nam ส่วนใหญ่ใช้ว่านำมาจากหมู่บ้านชาวเวียดนามในพื้นที่ราบ แต่นำมาจากภูเขาทางตะวันตก คือ เทือกเขาอาโนม ต่างหาก รัฐบาล Nguyen จึงพยายามสร้างสัมพันธ์ไมตรีกับชาวบ้านในเขตภูเขาซึ่งเป็นผู้จัดส่งสินค้าเหล่านี้ [ibid.:119-20] นอกจากชาวบ้านในเขตภูเขาแล้ว ชาวลาวก็คงจะจัดส่งสินค้าให้แก่อาณาจักร Quang-nam อีกด้วย อย่างที่ Li Tana ก็ชี้ให้เห็น ระหว่างอาณาจักร Quang-nam กับลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง ได้มีเส้นทางการค้าสายหลัก คือ จาก Quang-tri, ผ่าน Cam-lo, ช่องเขา Lao-bao, เมืองเซโปน และเมืองพิน⁵⁴แล้ว ทะลุถึงเมืองสุวรรณเขตซึ่งตั้งอยู่ริมแม่น้ำโขง [ibid.:121-2] อีกด้านหนึ่ง Van Wuysthoff บันทึกไว้ว่านครพนมกับอาณาจักร Quang-nam ใกล้กันมาก ใช้เกวียนเดินทางไปมาได้ง่าย จากท่าเรือโฮยอานมาถึงนครพนมโดยใช้เวลา 22 วัน [Lejosne

⁵² อีกด้านหนึ่ง VOC เปิดสำนักงานการค้าประจำโฮยอานใน ค.ศ.1633 แต่ไม่ค่อยได้ผลสำเร็จในการค้าไหมดิบกับญี่ปุ่น จึงหันหน้าไปทางตลาดตั้งเกี่ยตั้งแต่ ค.ศ.1636 เป็นต้นมา ในที่สุด VOC ปิดสำนักงานประจำโฮยอานใน ค.ศ.1654 [Li 1998:73-4] จึงกล่าวได้ว่า VOC สร้างความสัมพันธ์ใหม่กับอาณาจักรตั้งเกี่ย ในขณะที่โปรตุเกสรักษาความสัมพันธ์อันใกล้ชิดกับอาณาจักร Quang-nam ไว้

⁵³ ไหมดิบชนิดหนึ่ง ซึ่งเป็นผลิตผลพื้นเมืองที่มีชื่อเสียงของอาณาจักร Quang-nam

⁵⁴ เมืองเซโปนและเมืองพิน ตั้งอยู่ในแขวงสุวรรณเขต ประเทศลาว ทุกวันนี้

1987:213] เพราะฉะนั้น เส้นทางการค้าจากภาคกลางของเวียดนามนั้นคงจะแยกเป็นสองทางที่เมืองพินแล้ว ลงมาถึงนครพนมอีกด้วย ดังได้อ้างไว้ใน [4.1.1.4] ปีละสามครั้ง พ่อค้าชาว Quang-nam นำไหมดิบมาขาย และซื้อผ้าไหมและนอแรดที่นครพนมกลับไป นอกจากนี้ ยังมีหลักฐานอยู่ว่าระหว่างคริสต์ทศวรรษ 1640 ชาวลาวนำกำมะถัน⁵⁵เข้ามาอาณาจักร Quang-nam อีกด้วย (โปรดดู ตาราง-9) เรายังไม่มีหลักฐานที่กล่าวถึงผลิตผลของอาณาจักรล้านช้างที่นำเข้ามาอาณาจักร Quang-nam มากกว่านี้ แต่ Van Wuysthoff แสดงความรู้สึกว่าถ้าหากพ่อค้าลาวส่งกำยานและเครื่องออกยัง Quang-nam โดยผ่านนครพนม อาจจะง่ายกว่าส่งออกยังอยุธยาหรือกัมพูชา [ibid.:213] เมื่อ Van Wuysthoff พักอยู่ที่เวียงจันทน์และเวียงคุก (ค.ศ.1641-2) สินค้าดังกล่าวแทบจะทั้งหมดน่าจะส่งออกยังตลาดอินเดียและยุโรปโดยผ่านอยุธยาหรือกัมพูชา แต่ความรู้สึกของ Van Wuysthoff เช่นนี้แสดงให้เห็นว่าในกรณีมีปัญหาเกิดขึ้นในความสัมพันธ์ทางการค้าระหว่างอาณาจักรล้านช้างกับอยุธยาและกัมพูชา แม้แต่สินค้าสำหรับตลาดอินเดียและยุโรปก็ยังมีความเป็นไปได้ที่จะนำเข้ามาอาณาจักร Quang-nam ดังได้พิจารณาแล้วข้างต้น เมื่อมาถึงครึ่งหลังคริสต์ศตวรรษที่ 17 สถานภาพทางการเมืองและเศรษฐกิจในอาณาจักรอยุธยาและกัมพูชาไม่ค่อยส่งผลดีต่อการค้าต่างประเทศของอาณาจักรล้านช้างเท่าไรนัก เป็นไปได้ว่าในขณะที่ปริมาณการส่งออกยังตลาดอินเดียและยุโรปจากอาณาจักรล้านช้างโดยผ่านอยุธยาหรือกัมพูชานั้นกำลังจะลดลง สินค้าลาวส่วนหนึ่งเริ่มนำเข้ามาอาณาจักร Quang-nam เพื่อส่งออกยังตลาดดังกล่าว ต้องยอมรับว่ายังไม่มีหลักฐานเพียงพอที่จะพิจารณาได้ว่าในครึ่งหลังคริสต์ศตวรรษที่ 17 อาณาจักร Quang-nam กลายเป็น “คู่ค้า” สำคัญของอาณาจักรล้านช้างแทนอยุธยาและกัมพูชาหรือไม่ แต่ก็ยังเป็นประเด็นสำคัญอีกอย่างหนึ่งในการศึกษาตอนสิ้นสุดของ “ยุคทอง” ของอาณาจักรล้านช้าง ซึ่งควรจะศึกษาในโอกาสต่อไป

4.5 ขวสานและมรดกของ “ยุคทอง”

ดังได้กล่าวไว้ใน [3.1.1] ยอมรับกันโดยทั่วไปว่า “ยุคของการค้า” ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ปิดฉากลงในครึ่งหลังคริสต์ศตวรรษที่ 17 โดยมีเหตุผลสำคัญๆดังต่อไปนี้ คือ (1) เศรษฐกิจยุโรปได้ย่างเข้าสู่ระยะเวลาขบเซาและราคาฟริกไทยในตลาดยุโรปก็ได้ลดลงอย่างฮวบฮาบ จึงทำให้การค้าระหว่างยุโรปกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เริ่มเสื่อมลงทุกที (2) ฮอลันดากลายเป็นอำนาจ

⁵⁵ เข้าใจว่าใช้ในการผลิตดินปืน

ทางทะเลที่เข้มแข็งที่สุดในภาคพื้นสมุทรเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และสร้างระบบการค้าผูกขาดได้สำเร็จ จึงทำให้พ่อค้ายุโรปชาติอื่นๆ เลิกดำเนินการค้าในภูมิภาคดังกล่าวเกือบจะทั้งหมด (3) ราชวงศ์ชิงของจีนทำให้กฎหมายห้ามการค้าทางทะเลเข้มงวดขึ้นอีกครั้ง จึงทำให้การค้าต่างประเทศของราชวงศ์ชิงลดน้อยลงอย่างมากและทำให้ความสำคัญของตลาดจีนในการค้าเอเชียตกต่ำอย่างรวดเร็ว (4) เมื่อถึงคริสต์ทศวรรษ 1680 ญี่ปุ่นแทบจะไม่ได้ส่งออกเงินอย่างสิ้นเชิงเนื่องจากการลดลงของปริมาณการผลิตและการถอนตัวของญี่ปุ่นจากการค้าระหว่างชาตินั้นเด่นชัดขึ้น

การสิ้นสุดของ “ยุคของการค้า” ได้กระทบกระเทือนถึงเศรษฐกิจอาณาจักรล้านช้างอย่างไร และ “ยุคทอง” ของอาณาจักรดังกล่าวก็ได้วสานลงเหมือนรัฐต่างๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หรือไม่ แต่ต้องยอมรับว่าไม่มีสถิติข้อมูลใดๆ ที่จะกล่าวถึงความเปลี่ยนแปลงของปริมาณการส่งออกและการนำเข้าของอาณาจักรล้านช้างในขณะนั้นอย่างเป็นทางการ เราจึงเพียงแต่สามารถสันนิษฐานสถานภาพการค้าต่างประเทศของอาณาจักรดังกล่าวได้เท่านั้นโดยพิจารณาหลักฐานแวดล้อมบางอย่าง

ก่อนอื่น การเสื่อมลงของการค้าระหว่างยุโรปกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เนื่องจากภาวะขบเซาของเศรษฐกิจยุโรปนั้นคงจะเป็นอุปสรรคไม่น้อยในการส่งออกของอาณาจักรล้านช้าง เพราะสินค้าขาออกหลักในขณะนั้น คือ ทอง กายาน ครัวร์ ส่งออกยังตลาดอินเดียและยุโรปเป็นส่วนใหญ่ อย่างที่ทราบกันดีอยู่แล้ว อาณาจักรอยุธยาสร้างความสัมพันธ์ทางการค้าแบบใหม่กับจีนได้สำเร็จโดยส่งข้าวออกเป็นปริมาณมากตั้งแต่ ค.ศ.1722 เป็นต้นมา [Ishii and Sakurai 1999:265] ถ้าหากไม่มีความเปลี่ยนแปลงทางด้านสินค้าและตลาดอย่างที่เห็นในกรณีอยุธยา การค้าต่างประเทศของอาณาจักรล้านช้างคงยากที่จะอยู่รอดได้ในขณะที่ความต้องการจากตลาดยุโรปที่มีต่อสินค้าลวดลดลงทุกที

ประการที่สอง อาณาจักรล้านช้างซึ่งไม่มีทางออกสู่ทะเลนั้นจำเป็นต้องอาศัยท่าเรือของประเทศเพื่อนบ้านในการดำเนินการค้าต่างประเทศ เพราะฉะนั้น หากความสัมพันธ์ตึงเครียดกับประเทศเพื่อนบ้านเหล่านี้ย่อมกระทบกระเทือนถึงการค้าต่างประเทศของอาณาจักรล้านช้างโดยตรง แม้แต่การขาดเสถียรภาพทางการเมืองภายในของประเทศเพื่อนบ้าน หรือกรณีพิพาทระหว่างประเทศเพื่อนบ้านกับประเทศที่สามซึ่งมีอิทธิพลทางการค้าระหว่างชาติในขณะนั้นอย่างฮอลันดาก็เป็นปัจจัยอย่างหนึ่งที่จะขัดขวางการค้าต่างประเทศของอาณาจักรล้านช้างอีกด้วย ดังได้พิจารณาแล้วข้างต้น ตั้งแต่ครั้งหลังคริสต์ศตวรรษที่ 17 เป็นต้นมา อาณาจักรล้านช้างยากที่จะส่งสินค้าออกโดยผ่านอยุธยาและกัมพูชา ถ้าหากเวียดนาม อาณาจักรตังเกี๋ยก็ดี อาณาจักร Quang-

nam ก็ดี ไม่ได้มีบทบาทในฐานะที่เป็นท่าเรือส่งผ่านแทน สินค้าลาวคงจะไม่มีทางออกไปสู่ตลาดอินเดียและยุโรป ด้วยเหตุดังกล่าวนั้น สามารถกล่าวได้ว่าการค้าต่างประเทศของอาณาจักรล้านช้างน่าจะลดลงทุกทีในสมัยนั้น กล่าวคือ “ยุคทอง” ของอาณาจักรดังกล่าวก็อวสานลงพร้อมกับการสิ้นสุดของ “ยุคของการค้า” หลังจาก Van Wuysthof และ Maria Leria ออกจากอาณาจักรล้านช้างแล้ว ไม่มีชาวตะวันตกบุคคลใดๆที่ได้เดินทางเข้ามาถึงรัฐภายในภาคพื้นทวีปนี้อีกเป็นเวลากว่า 200 ปี ซึ่งแสดงให้เห็นว่าอาณาจักรล้านช้างไม่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับบรรดาประเทศตะวันตกแต่อย่างใด

อนึ่ง เมื่อมาถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 18 อาณาจักรล้านช้างแยกตัวกันออกเป็นสามอาณาจักร คือ อาณาจักรเวียงจันทน์ อาณาจักรหลวงพระบางและอาณาจักรจำปาศักดิ์ การศึกษาประวัติศาสตร์ลาวในระยะที่ผ่านมามักจะอธิบายว่าหลังจากพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราชสวรรคตโดยไม่มีโอรสจะสืบราชสมบัติแล้ว การแย่งชิงอำนาจเกิดขึ้นระหว่างวงศ์และขุนนางทั้งหลาย อันทำให้อาณาจักรแตกแยกกันที่สุดในที่สุด [Stuart-Fox 1998:100-3] ข้าพเจ้าไม่มีเจตนาที่จะคัดค้านทัศนะเช่นนี้แต่อย่างใด แต่การขัดแย้งกันระหว่างชนชั้นผู้ปกครองนั้นใช่จะเกิดขึ้นเป็นครั้งแรกในขณะนั้น แท้จริงแล้ว เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องตลอดสมัยอาณาจักรล้านช้าง ถ้าเช่นนั้น เราควรจะหาปัจจัยอื่นที่ไม่ใช่ “การแย่งชิงอำนาจ”

ดังได้อ้างแล้วใน [3.2.2.3] Van Wuysthoff บันทึกว่า “เมืองเวียงคุกอาจจะเป็นเมืองการค้าอันดับแรกในอาณาจักรล้านช้างและสินค้าต่างๆไหลเข้ามาจากทุกภูมิภาคเพื่อจะถูกขายในตลาดแห่งนี้” [Lejosne 1987:128] แต่ไม่น่าจะเป็นไปได้ว่าผลผลิตในทั่วอาณาจักรทั้งหมดไหลเข้ามาศูนย์กลางการค้าแห่งนี้ เพราะนอกจากกรณีเมือง Pawa (อ้างแล้วใน [4.2.2]) แล้ว ยังสามารถแสดงให้เห็นหลักฐานบางอย่างได้ที่จะบ่งบอก “ความเป็นอิสระทางเศรษฐกิจ (Economic independence)” ของเมืองท้องถิ่นในพื้นที่ต่างๆ ดังเช่น ก่อนที่ Leria (ผู้ให้ข้อมูลแก่ Marini) จากกัมพูชาทวนแม่น้ำโขงขึ้นไปเวียงจันทน์ เขาทดลองจากอยุธยาเข้าไปอาณาจักรล้านช้างโดยผ่านแถวพิษณุโลก การทดลองนั้นล้มเหลวเนื่องจากเจ้าหน้าที่ด่านฝ่ายอยุธยาสกัดกั้นไม่ให้ผ่าน แต่ Leria ได้สังเกตว่าชาวลาวยกกับชาวสยามทำการค้าที่เขตแดนระหว่างอาณาจักรล้านช้างกับอาณาจักร

จักรอยุธยา ซึ่งตั้งอยู่ทางเหนือของพิษณุโลกปัจจุบัน⁵⁶ [Marini 1998:xxvii] เราไม่ทราบแน่ชัดว่า “การค้า” ดังกล่าวได้ทำกันใหญ่เล็กขนาดไหน แต่ถ้าหากสถานที่ดังกล่าวเป็นจุดส่งผ่านทางการค้าระหว่างภาคเหนือของลาวกับอยุธยา ผลผลิตในภาคเหนือของลาวมีความเป็นไปได้ที่จะส่งออกยังอยุธยาโดยไม่ผ่านเขตเวียงจันทน์-เวียงคุก อีกด้านหนึ่ง ดังได้อ้างแล้วใน [4.1.1.4] Van Wuysthoff ได้สังเกตเรือลำหนึ่งกำลังล่องไปตามแม่น้ำโขงโดยบรรทุกหนึ่งกวาง 500 แพน และได้ข่าวว่าชาวกำพูชาเข้าเรือลำนี้จากเมืองจำปาศักดิ์ ไม่น่าจะเป็นไปได้ว่าหนึ่งกวางเหล่านี้ได้รวบรวมในภาคใต้ของลาวแล้ว ทวนแม่น้ำโขงขึ้นไปเขตเวียงจันทน์-เวียงคุก จากนั้น ล่องตามแม่น้ำโขงไปยังกำพูชาอีกครั้ง

ในกรณีเมืองท่าทั่วไปซึ่งตั้งอยู่ริมทะเล (หรือใกล้ทะเล) กษัตริย์เพียงแต่ปกครองท่าเรือสำคัญเท่านั้น ก็สามารถควบคุมการค้าต่างประเทศของอาณาจักรได้แทบจะทั้งหมด เพราะเมื่อผลิตผลในพื้นที่ต่างๆส่งออกยังตลาดต่างประเทศ ผลิตผลเหล่านี้ไม่สามารถหลีกเลี่ยงท่าเรือดังกล่าวได้ แต่ตรงกันข้าม ในกรณีอาณาจักรล้านช้าง เนื่องจากเงื่อนไขทางภูมิศาสตร์ซึ่งเมืองท้องถิ่นต่างๆสามารถติดต่อค้าขายกับประเทศเพื่อนบ้านโดยตรงได้สะดวก ผลิตผลในพื้นที่ต่างๆมักจะกระจายออกไปสู่ประเทศเพื่อนบ้านโดยไม่ผ่านเขตเวียงจันทน์-เวียงคุก เป็นที่แน่นอนอยู่แล้ว กษัตริย์ล้านช้างก็อาจจะเก็บภาษีศุลกากรที่แหล่งรวบรวมสินค้าในพื้นที่ต่างๆหรือจุดส่งผ่านสำหรับการค้าต่างประเทศโดยการส่งข้าราชการไปหรือมอบหน้าที่ให้เจ้าเมืองในที่นั้น แต่ภายใต้อำนาจการปกครองของกษัตริย์ล้านช้างซึ่งน่าจะอยู่ในขอบเขตจำกัด คงยากมากที่จะเก็บภาษีศุลกากรตามสถานที่ต่างๆในทั่วอาณาจักร กล่าวคือ กษัตริย์ล้านช้างเชื่อว่าสามารถควบคุมการค้าต่างประเทศได้ทั้งหมด ส่วนเจ้าเมืองท้องถิ่นและพ่อค้าทั่วไปมีอิสรภาพค่อนข้างมากในการดำเนินการค้ากับตลาดต่างประเทศ

สรุปแล้ว เราไม่สามารถปฏิเสธได้ว่าในอาณาจักรล้านช้างสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 17 อำนาจท้องถิ่นบางแห่งมีอิสรทางเศรษฐกิจและมีส่วนร่วมในการค้าต่างประเทศโดยตรง ข้าพเจ้าจึงขอเสนอสมมติฐานอย่างหนึ่งก็คือ การค้าต่างประเทศของอาณาจักรล้านช้างยิ่งเจริญก้าวหน้ามากเท่าไร อำนาจท้องถิ่นก็ยิ่งทำกำไรจากการค้าต่างประเทศมากเท่านั้น อันก่อให้เกิดอำนาจท้องถิ่นมีอิสรทางเศรษฐกิจชัดเจนขึ้น “แรงดึงดูด” ของรัฐบาลกลางที่มีต่ออำนาจท้องถิ่นก็จะลดลงทุกที

⁵⁶ เข้าใจว่าสถานที่ดังกล่าวเป็นอำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์ โดยมีเหตุผลว่าตั้งแต่สมัยก่อน เมืองพิชัยเป็นจุดสำคัญทางคมนาคมซึ่งเชื่อมโยงระหว่างเมืองต่างๆทางเหนือ เช่น หลวงพระบาง แพร่ น่าน เป็นต้น กับลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง [สุทธิพล 1988:26-32] (โปรดดู [3.1.2])

อีกนัยหนึ่ง “ยุคทอง” ไซ้ว่าจะทำให้พื้นฐานทางเศรษฐกิจของอาณาจักรเข้มแข็งขึ้นและส่งผลดีต่อการสร้างระบบการปกครองแบบรวมศูนย์ให้มั่นคง แต่กลับทิ้งไว้ซึ่งมรดกที่ไม่มีใครคาดคิดมาก่อน นั่นคือ “ยุคทอง” ได้นำอาณาจักรล้านช้างไปสู่การแตกแยกกันในปีที่สุด เนื่องจากว่าหลักฐานตั้งแต่ครั้งหลังคริสต์ศตวรรษที่ 17 เป็นต้นมานั้นขาดแคลนเป็นอย่างมาก จึงยากที่จะใช้หลักฐานทางประวัติศาสตร์พิสูจน์สมมติฐานดังกล่าวอย่างกวดขัน แต่กระนั้นก็ตาม ขอบุติวิทยานิพนธ์นี้โดยการชี้ให้เห็นความสำคัญในการพิจารณา “การแตกแยกของอาณาจักร” ในแง่มุมใหม่ซึ่งไม่เพียงแต่มีปัจจัยทางการเมืองเท่านั้น ยังมีปัจจัยทางเศรษฐกิจอีกด้วย